

A kápolnaépület egy 1927-ben kiadott képeslapon

...és 2008-ban

Képeslap és fotó: dr. Nebojszki László

Búcsú Máriakönyve-Vodicán

Egyre inkább a közeledő ősze lehelete érződik a levegőben. Már nem éget a napsugár, s a napról napra változó színek jelzik: a természet lassan nyugodni készül. Ilyenkor köszöntenek ránk Baja, Csávoly, Hercegszántó és Katymár határában Felső-Bácska Vodica-kegyhelyeinek vallási ünnepei, amelyek közül kiemelkedik Kisboldogasszony napjához kapcsolódóan a városunk melletti Máriakönyve-Vodica búcsúja. A kegyhely védőszentjének – Szűz Máriának – patronátusa azért is gyökeredzett mélyen hagyományainkba, mert István király neki ajánlotta fel országát, Mátyás uralkodása idején jelent meg a Madonna-kép – Mária a kis Jézussal – pénzzeinken, II. Rákóczi Ferenc kurucai Máriás zászlók alatt vonultak csatába, és bajban gyakran kérték-kértek segítségét a hívők.

Címlapképünkön jól láthatók a Bajához tartozó kistáji jelentőségű kegyhely változásai. Az eredeti, kicsiny kápolnát Schmidt Sebestyén mézeskalácsos és felesége építtette 1811-ben. A már addig is létező búcsújárást elismerve, az egyházmegyei hatóság előterjesztésére VII. Pius pápa 1817-ben nyilvánította Vodicát kegyhellyé és engedélyezte a zarándokok részére a teljes búcsút. Mai formáját a külső falán elhelyezett tábla szerint p. Jugh Miklós házfőnöksége alatt 1931-33 között nyerte el, majd 1934. szeptember 8-án p. Zadavec István püspök szentelte fel: a benedikálás 75 éves évfordulóját a jövő esztendőben ünnepelhetjük. Akkortájt a szakrális kismélekek szintén átépítésre-átrendezésre kerültek, kiépült a két csodatévő erejének tartott forrás

Szentkútja, és a későbbiekben elkészült a műút túlsó oldalán a hozzá vezető stációkkal a fedett szabadtéri oltár.

A kegyhelyen az elmúlt években újabb fejlesztések történtek. Vodica történetét, a vidék védett természeti értékeit, a Ferencsatorna-rendszert, a Baja környéki vizek történeti változásait, Bácska népeit és a Felső-Bácskán kívüli Szentkutakat bemutató tanösvény került kialakításra, illetve igényes játszótér és pihenőhely készült. Ezeknek köszönhetően Máriakönyve-Vodica a búcsújáró helyek hagyományos feladatai mellett az ide érkezők számára egyedülálló módon teszi lehetővé a vidék múltjába történő bepillantást, a gondolatcserét és a lelki megújulást.

Dr. Nebojszki László

Diktátorok évszázada

A huszadik század, melyből a ma élő generációk emléktárhelyük javát összegyűjtötték, a történelem legkülönösebb korszaka. A természettudomány területén soha nem látott bőséggel jelentkeznek a zseniális egyéniségek, és a műszaki tudományok művelői gyors felismeréssel hasznosítják az alapvető felfedezéseket. Gondoljunk csak meg: a Wright testvérek első, kormányozhatóvá fejlesztett repülőgépének felszárnyalása után hatvannégy évvel már szkatofanderbe öltözött ember lép a Holdra. A kemoterápia új vegyületeivel és a gyógyító gépekkel felfegyverzett orvostudomány olyan emberek millióit menti meg, akiket a 19. század diagnosztikája az elháríthatatlan végzet siralomházába zárt. A tudományok, az emberi szellem egyetlen század alatt akkora haladást ér el, mint az előző öt évezredben. Ugyanakkor igazat kell adnunk a második világháború idejéből visszaillesztő Stefan Zweignek: Európa a morális értékrend lerombolásával, a freudi ősenyvedt ösztöneinek felszabadításával az ötezer év előtti, prehisztórikus időbe süllyedt vissza.

A korra ugyanis, melyben élünk, kóros bujasággal burjánzó diktátor-populáció árnyéka vetül. Idézzük most fel közülük a három legfélelmetesebb önkényúr emlékét.

Bár Mussolini 1922-es hatalomátvételétől Sztálin haláláig mindössze harmincegy év telik el, e jeles férfiak, valamint Hitler rendszerének működése mintegy százmillió életet olt ki. Hozzájuk viszonyítva Attila, az Ázsiát végigdülő Dzsingisz kán, vagy a francia hadisten, Napóleon csak árthatlan gyermekjátékot űztek. A kortársak ítélőképességének megbízhatatlanságát jelzi, hogy róluk – pályájuk felívelő szakaszán – nem voltak különösebben rossz véleményekkel. 1935-ig (ez az Etiópia elleni támadás időpontja) az energikus Mussolinin Párizsban és Londonban Hitler hatalmi ambícióinak ellensúlyozására alkalmas államférfinak tartják. Az Egyesült Államok nemzeti hőseit, az óceánrepülő Lindbergezt – aki Hermann Göringgel barátkozik – elbűvöli, hogy Hitler megkülönböztetett figyelemmel fogadja. Magatartása nem deviáns, nem elszigetelt véleményt

tükröz. 1936-ban Berlin megkapja az olimpia rendezésének jogát. A háború előtt pedig egy amerikai nagy sajtóorgánum olvasóinak szavazása Hitlert választja az „év emberének”. E megtiszteltetésben Sztálin a második világháború idején részesül, sőt őt még a sziú indiánok tiszteletbeli törzsfőnökké is választják. Történt mindez azt követően, hogy a világsajtó már meglehetősen részletességgel beszámolt arról, hogyan ragadták meg ezek a diktátorok a hatalmat, és milyen eszközökkel gondoskodnak megtartásáról. Természetesen akadtak megvesztegethetetlen ítéletű, józan elmék is. Romain Roland, Thomas Mann vagy a politikusok közül Churchill már a harmincas években megsejtik a katasztrófát, amit e szörnyetegek a világra zúdítanak majd. A történelem mefisztói tréfája lesz, hogy sir Winston Churchill, aki eltökélt ellensége a bolsevizmusnak és a nácizmusnak, Sztálinnal fog szövetekezni Hitler ellen.

Hajoljunk hát most Macbeth boszorkányainak varázsüstje fölé, és idézzük fel gőzéből Európa e három démoni szellemét.

I. A Duce: Benito Amilcare Andrea Mussolini

A predappiói kovácsmester, aki szívesebben forgatja a borospoharat a pörölynél, végül enged felesége unszolásának, és egy fanói orvoshoz viszi a gyermeket. Az olasz doktor nemcsak jó diagnosztának, hanem kiváló jósnak is bizonyul. Megnyugtatja a szülőket, legyenek csak türellemmel, megoldódik majd a bambinó nyelve. Valóban, húsz év sem telik el, és Marx igéi magasra szárnyalnak a hatásos fordulatokban gazdag, oldott beszédű, kitűnő felépítésű szónok előadásában. Az ifjú Mussolini ugyanis hosszú éveken át az új megváltót az oroszslánsörényű prókátorban vélte felismerni. A néptribuni státus elnyeréséig azonban rögzös úton kellett végighaladnia. Benito Amilcare őszinte jellem, féktelen természetét már ifjú korában sem leplezi. Előbb a helyi iskola tanácsolja el, majd két egyházi tanintézet csapja ki. Felfogása gyors, esze éles, ezért minden nehézség nélkül érettségizik le, majd tanítói diplomát szerez. Önkritikája még működik, belátja, nem neki való ez a pálya. Ambíciója magasabbra tör: egész nemzetét kívánja – nem is elemi fokon – tanítani. A királyi Olaszország hatóságai azonban kevés empátiát mutatnak, ezért az ifjú szocialistának Svájcba kell emigrálnia. Egyik

életrajzírója baloldali beágyazottságára jellemző képet talált: egy munkásgyűlésen Lenin társaságában látható. A nagyvonalú helvétek toleranciáját azonban jobban próbára teszi, mint Vlagyimir Iljics, mert őt Svájcban is kizsuppolják.

Itália végül visszafogadja keblére zabolátlan gyermekét. Az orátor gondolatait írásban kezdi terjeszteni, és jó tollú újságírónak bizonyul. Esméinek gyűjtő paraszát a *La Lotta di Classe* (Osztályharc) című lap hasábjairól szórja, oly sikeresen, hogy mindkét ellenérdekelt felfigyel a fanatikus „Mussolini elvtárs”-ra. Őt ízben lesz bennlakó Viktor Emánuel börtönében, a szocialisták viszont 1912-ben az *Avanti* főszerkesztői székébe invitálják. Agitatori hatékonyságát, tollának felforgató erejét bizonyítja, hogy a lap példányszámát kétszeresére növeli.

A következő három év a nagy köpönyegfordítás időszaka. A világháború kitörése az elvakult marxistát vad nacionalistává formálja át. Faképnél hagyja elvtársait, és egy tehetős szponzor jóvoltából *Il Popolo d'Italia* néven új lapot indít. Ez az évek múltán milliós példányszámra duzzadva a fasiszta párt hivatalos orgánuma lesz.

Önként jelentkeznek a hadseregbe, és a harctéren egy hegyivadász elitalakulatnál, a bersaglieriknél szolgál. Megsebesül, így a háború végét az önfeláldozó veterán dicsőfényében sűtkérezve éri meg. Mussolini órája ekkor érkezik el. A háborús terhek a szegény Olaszországot alaposan megrokkantják. A királyi hatalom árnyékában sarjadjó satnya demokrácia igen gyarló képességű politikusokat állít reflektorfénybe. Így állandósulnak a kormányváltások. Az országon szociális ínség uralkodik el, és magasba szökik a szegény néprétegek elégedetlensége. Az ambiciózus zurnaliszta, akiben a jövő Duce vágyai bimbóznak, a helyzetet jól kihasználja. Az elégedetlen kisemberek tömegéből összetoborozza párhadseregét, a fasiszta milíciát. (Jellemző, hogy fekete egyenruhájuk divatját egy szélsőséges szocialista irányzattól, az anarchistáktól bitorolják el.) A kétszáz ezer főre gyarapodó, furkósbotokkal és revolverekkel felfegyverzett harciabandák véres és eredményes harcokban verik szét a vezér hajdani szocialista elvtársainak gyűléseit és tüntetéseit. 1919-ben Mussolini megalapítja a Fasci di Combattimento pártot, mely rövidesen hárommillió főre növeli taglétszámát. Az

olasz királyi kormány gyöngeségére jellemző, hogy eltűri a demokráciát megsemmisítéssel fenyegető mozgalom burjánzását. A végzetes fordulat 1922. október 22-én be is következik. A *Marcia su Roma* névre keresztelt fegyveres hatalomátvételt a négy hadoszlopban Rómába özönlő fasiszta milícia hajtja végre. A főváros utcáit a feketeinges bandák uralják. III. Viktor Emánuelnek nem uralkodó jellemvonása az állhatatosság és tetterő: miniszterelnökké nevezi ki a puccs kitervelőjét. Mussolini gondoskodik arról, hogy biztosítsa fondorlatosan elnyert pozícióját. Rövidesen felruhazza magát a Duce titulussal. Kellő eréllyel tudatosítja Olaszországgal és Európával, hogy a szépséges félsziget valódi ura nem az aprócska király, hanem a predappiói kovácsivadék.

A retrospekciótól megtévesztett, netán politikai szempontoktól befolyásolt történetírás hajlamos a Mussolini-rezsim első, felszálló ágáról való megfélemlítésre. A mértékadó korabeli irodalomból dokumentálható tény, hogy 1935-ig a Ducét kiemelkedő képességű, az európai nagypolitikára jelentős befolyással bíró személynek tekintik. Az első világháború Itáliában gyors inflációt indít el, és a líra 1918 után rohamosan vesztí vásárlóértékét. Ez elsősorban a bérből élő munkások, alkalmazottak és kispolgárok elégedetlenségét és elkeseredését váltotta ki. A Mussolini-kormány megfékezi a pénzromlást és stabilizálja az árakat. Olaszország néhány év alatt letörleszti államadósságát, és ezzel megszünteti a költségvetést megcsapoló kamatterhet. E két intézkedés hozzájárul a polgárok jólétének emelkedéséhez.

Belföldön és külföldön egyaránt növeli a kormány tekintélyét az 1929-es lateráni egyezmény. Tudnunk kell, hogy 1870-ben a megalakuló egységes Itália magába olvasztotta a több mint ezeréves Egyházi Államot. Ezt az annektálást a pápa ellenséges lépésnek minősítette, és sem ő, sem utódai nem lépték át ötvenkilenc éven át a 0,44 km²-re zsugorodott Vatikán állam határát. A szentatyák tehát önkéntes foglyaivá váltak parányi országuknak. Ugyanakkor azonban lelki befolyásuk, szellemi hatalmuk kiterjedt olasz híveikre és a legnagyobb világvallás öt kontinenszt benépesítő egyházi közösségeire. Az ellentét főként a félsziget polgárai körében okozott lelki meghasonlást. Hazájukhoz a nemzeti érzés, vallásukhoz viszont a hit fűzte őket. Ezek összeegyeztetését igen nehéz tette a Quirinale-palota (ez a királyi székhely) és a Vatikán ellenséges szembenállása. A

Benito Mussolini

Duce viszont megoldotta azt a gordiuszi csomót, melyen tucatnyi liberális kormány kibogozókészsége mondott csődöt. Érthető, hogy a siker mind a mélyen katolikus olasz tömegekből, mind a Róma hitét követő országokból kedvező visszhangot váltott ki.

Mussolini igazságügyi reformjának fontos eleme a maffia hatalmának megtörése. Személyes ok is készíti erre. 1924-ben meglátogat egy szicíliai kisvárost, Piana dei Grecit. Házigazdája don Ciccio Cuccia polgármester, aki mellesleg a helyi maffia főnöke is. Mikor városnéző körútra indul gépkocsiján, körüldüböngi a rendőrmotorosok kettős sorfala. Jó oka van a Ducénak az óvatosságra, hiszen 1931-ig hat merényletet fognak elkövetni ellene, és az első tűzkeresztségen már átesett. „Vezérem – mondja lebilincselő közvetlenséggel don Ciccio – az én társaságomban Ön tökéletes biztonságban van!” Az, hogy egy nyomorult kis maffiafőnök terjessze ki rá óvó pártfogását, az önérzetes miniszterelnököt a legérzékenyebb pontján találja el. Rómába visszatérve rendőrfőnökét, Cezare Morit Szicília teljhatalmú kormányzójává nevezi ki. A „vasprefektus” közismert szigoráról, és szabad kezet kapva kiéli hatalmaskodó hajlamát. Elfoghatja és hűvösre teszi a maffia főnökét, Don Vito Cascio Ferrót. A fasiszta ügyészség azonban szembesül azzal a nehézséggel, mely már a királyi igazságszolgáltatást is zátonyra futtatta. A maffiának évszázados, bevált módszerei vannak a szemtanúk hallgatásának kikényszerítésére. Bár a közvadló kétségtelenül tudja, hogy a veterán maffiózó lelkét húsz gyilkosság elkövetése terheli,

csak a csempészés tényét sikerül rábizonyítani. A törvényes eljárás fiaskója felbőszíti Morit. Karhatalmi egységei besúgások halvány gyanúokok, kétes sikerű razziák alapján a szicíliaiak ezreit veszik őrizetbe. A foglyok hallgatását pedig az inkvizíció hatékony módszereivel kívánják megtörni. A kínzással kikényszerített, kétségbe vonható értékű vallomások alapján megtöltik Szicília börtöneit. Mori hároméves rémuralmának természetes következménye, hogy a maffia visszahúzódik földalatti rejtékébe, és két évtizeden át passzivitásba burkolózik.

A rezsim sikerének könyvelik el az olasz mérnökök leleményességének eredményeit is. 1924-ben kezdik megépíteni a világ első autósztrádáját, mely Velencét Torinóval köti össze.

Az 1920-es években Hitler még csodálójá Mussolininek, és példaképet lát a bővérű, energikus, szuggesztíven szónokló latinban. Ez idő tájt a Duce is rokonszenvez a nemzeti szocialista mozgalommal. 1933 után azonban megsejti, hogy Hitler szemet vetett Ausztriára, emiatt a viszony ellenségessé hidegül. Mikor 1934-ben a nem nagy létszámú, de erőszakos ausztriai német nemzeti párt puccsot hajt végre és megölik Dolfuss kancellárt, Mussolini markánsan vall színt. Részlegesen mozgósítat, és négy hadosztály von össze a Brenner-hágón. Kész arra, hogy az Innsbruck–Salzburg főútvonalat megszállva elvágja a német véderő inváziójának fő irányát. Tart ugyanis attól, hogy az Ausztriát bekebelező Hitler visszaköveteli Dél-Tirol Olaszországhoz csatolt peremvidékét. A Duce váratlan felpaprikázódása a nyugati demokráciákat tökéletesen megtéveszti. 1935-ben Párizs elérkezettnek látja az időt, hogy megújítsa az első világháború idején oly hasznos szövetségi kapcsolatot. A francia miniszterelnök, a „féhéryakkendős” Laval Rómába utazik, hogy a két hatalom barátsági szerződését aláírja. E diplomáciai esemény azonban a nyugati demokráciákkal kacérkodó Mussolini első korszakának záró aktusa lesz.

A politikai farizeusság jellemző vonása, hogy egy saját állampolgárait sanyargató diktátor galádsága akkor minősül gyalázatos becstelenségnek, ha külpolitikai partnerként használhatatlanná vagy veszélyessé válik. Mivel Abesszínia megtámadását követően a Népszövetség gazdasági bojkott alá helyezi Itáliát, Németország erőforrásai megnyitásával segít a nyersanyagokban szegény országban. Hitler e gesztusa megnyeri, sőt végleg a náci birodalomhoz láncolja a Ducét.

A faszizmus, melynek eszméit Mussolini 1915-től terjeszteni kezdi, egyszerű szerkezetű ideológia. Alapszöveve az olasz nacionalizmus, melynek törekvéseiből a Vezér a római birodalom részleges visszaállításának ábrándját bontakoztatja ki. A Földközi-tengert „Mare nostrumná” kell változtatni, melyet olasz birtokok vagy Rómától függő vazallus államok öveznek. Az ábránd természetesen megvalósíthatatlan. A nemzetközi erőviszonyokat és Itália teljesítőképességét helytelenül felmérő Duce azonban foglyává válik vízióinak, és ez vezet el szégyenletes bukásához. A „fasiszta” minősítést ma elég könnyedén osztogatják és alkalmazzák a nemzeti szocializmusra is. Lényeges különbség azonban, hogy a náciizmus a fajelmélet alapján áll, és német alapossággal kidolgozott rendszere Kelet-Európa népeit nemzeti létük megsemmisítésével fenyegeti. Közös vonása mindkét rendszernek, hogy egyaránt elutasítják a polgári demokráciákra jellemző liberalizmust és az orosz bolsevizmust. Bár az Itáliát újraegyesítő „risorgimento” nacionalizmus eleven hatóerő 1918-ban is, a néptanító kovácsivadék valószínűleg a bukott népboldogítók sorát gyarapítaná, ha segítségére nem siet két körülmény. Egyrészt az olaszok úgy érzik, hogy az 1920-as párizsi békekötéseknél kisméltották őket. Félmillió embert áldoztak fel a Monarchiával vívott véres harcban. Azokat a területeket azonban, melyek etnográfiai alapon és történelmi előzmények okán Itáliát illették volna – vélik –, egy összetákolta, soha nem volt államnak, Jugoszláviának ajándékozták. (A közhangulatra jellemző, hogy a kiváló író, Gabriele d’Annunzio szabadcsapata élén elfoglalja és több mint egy évig kormányozza a Belgrádnak ítélt Fiumét.) A kárba vesztett áldozat okozta csalódás sodorja a fasiszta milíciákba a hadviseltek kombattáns elemeit. Másrészt a Szovjetunió megalakulása bizonyítja, hogy az utópiának vélt marxi álom fenyegető valóság lehet. Az olasz nagyvárosokat végigsöprő munkámegmozdulás nyugtalanítja a kis- és nagypolgári réteget. A fasiszta milícia létszámát növelik az egzisztenciájukat féltő polgárok is. Valószínű, hogy 1922-ben, mikor a gyámoltalan király kormányelnöki megbízást ad Mussolininek, a fasiszták korántsem képviselik az ország döntő többségét. Benito Amilcare azonban a perc embere, aki feketeinges, bikacsökös, revolveres legényeivel mőresre tanítja a közrendet folyamatosan feldúló szociáldemokratákat. A *Marcia su Roma* sikeréhez nagy mértékben járul hozzá, hogy az országot éppen általános sztrájk tartja anarchikus állapotban.

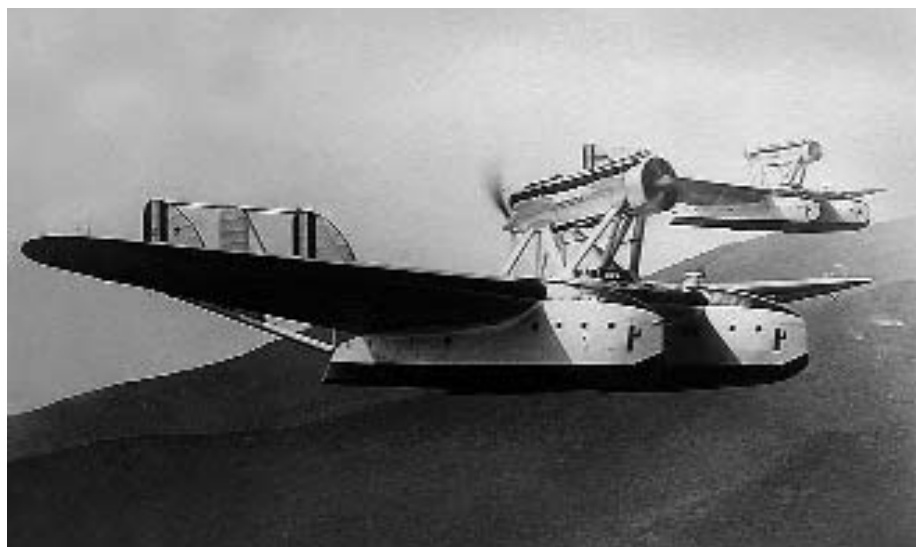
Ha hinnénk a név-misztikában, látnánk valami végzettségűséget abban, hogy a predappiói szülők az Amilcarét választották gyermekük második keresztnévül. A nagy karthagói hadvezér csonkított neve talán sugalmazhatta a Ducénak, hogy katonai babérokra pályázzon. Beszédeiben egyre gyakrabban példálódzik a hatmillió szuronnal, némileg megfeledkezve arról, hogy a modern háborút a szálfelegyeknél sokkal hatalmasabb technikai eszközökkel döntik el. Az olasz hadsereg ütőképességét ugyanis alaposan túlbecsüli. Kétségtelen, hogy néhány izolált siker hozzájárul ítéletének megtevesztéséhez. 1933-ban Italo Balbo légügyi marsall huszonegy amfibiából (repülőcsónak) álló kötelékével oda-vissza átrepüli az Atlanti-óceánt. Az üzemzavar nélküli teljesítmény az olasz repülőgépgyártás magas színvonalát jelzi. A harmincas évek közepén egy olasz vadászgép 600 km/óra sebességgel világrekordot állít fel. Ám a hírlapok címdalán harsogó közlemények mit sem változtatnak a sajnálatos tényeken. Az olasz légiflotta hadrendjébe sorolt gépek 1939-ben sebesség, tüzerő, bombateher és üzemi megbízhatóság terén elmaradnak az angol és német gépek mögött. A szárazföldi hadsereg löveganyagát nagy arányban egészíteték ki a Monarchiától zsákmányolt ágyúkkal. Ezek viszont már az első világháború befejezésekor is korszerűtlenekek és elhasználtak voltak. A gyalogság sorozatlövő fegyverekkel csak gyéren van felszerelve. A gépesített hadosztályok tankjai inkább motorizált konzervdobozok, mint harcokocsik. A hadiflotta ugyan a világ leggyorsabb könnyűcirkálóival dicsekedhet, ám nyolc csatahajója közül négy még első világháborús építésű. A négy új hajó sem bizonyul a földközi-tengeri angol vérteshajók méltó ellenfelének. Az olasz tábornokok jól képzett

Italo Balbo

katonák, tisztában vannak azzal, hogy a hadsereg nem korszerű. A Duce által erőszakolt hadjáratok tervezésekor nem is rejtik véka alá ellenvetéseiket. A repülőgéptechnika kiváló ismerőjét, Italo Balbót pedig a Duce már 1933-ban eltávolítja. Konkurenst lát az ünnepelt óceánrepülőben, ezért a marsallt Líbia kormányzójává nevezi ki. Mit sem törődik azzal, hogy a légügyi minisztériumot európai éttekintésű vezetőtől fosztja meg. E veszteség a légiflotta korszerűsítésének elmaradását idézi elő.

A terjeszkedést, a római birodalom újratemetését Mussolini 1939 áprilisában, Albánia lerohanásával kezdi. Az akaratgyenge és a fasiszta rendszernek kiszolgáltatott királyt rábírtja: nevezze ki a hadsereg főparancsnokává. A következő, az 1940-ben Franciaország ellen indított hadjáratot már a Vezér utasításai szerint vezénylik le. En-

Két SM.55X repülőcsónak ég és föld között

nek az akciónak a kezdeményezése csak a sakál harcmodorához hasonlítható. A francia hadserege ekkor már Champagne harmezőin tönkreverte a Wehrmacht. Mussolini a háborút záró béketárgyaláson a győztesek széksorában kívánt magának előkelő helyet kiszorítani. Nem akart kimaradni a remélhetőleg bőséges zsákmányolásból, mely már csekély kockázattal is megszerezhető. A június 10-iki hadüzenetet követő tíz nap azonban megmutatja az olasz hadsereg korszerűtlenségét, gyengeségét és főleg a Duce tökéletes katonai dilettantizmusát.

Az olasz-francia határon az Alpok mintegy kétszáz km hosszú és közel száz km széles láncai húzódnak északról délnek. A vidék a zergék a kőszáli sasok birodalma, az egyetlen gépjárművel járható út a 2100 m magas Kis-Szent-Bernát-hágó. A fő közlekedési útvonalak az enyhébb domborzatú, ám szűk tengerparti sávon húzódnak. Az egyébként is könnyen védhető gerinceket a franciák jól elhelyezett erődökkel tették bevehetetlenné. Az olaszok két hadsereggel támadtak, a franciák kb. négy hadosztálynyi erővel védtek az irtatlanul hosszú frontot. Azonban a kerék poiluk, akik oly gyámoltalannak bizonyultak a német tábornokokkal szemben, úgy érezték, hogy Bonaparte hadai által járt Corniche út mentén fel kell nőniük a dicső hagyományokhoz. Makacsul és eredményesen állnak ellen. A harcok csak akkor szűnnek meg, mikor a francia kormány Mussolinivel is fegyverszünetet köt. A hadjárat mérlege siralmas. Tíz nap alatt a hatalmas túlerő csak minimális francia területet hódított meg. A veszteség viszont mintegy hatszáz halott és – jól figyeljünk – kétezerszázötven megfagyott katona. A fagyhalál tehát több mint háromszor annyi harcost ejtett el, mint a francia fegyverek. Vegyük még ehhez hozzá, hogy az első világháború idején Mussolini bersaglieri hadnagy, tehát a hegyivadászok tisztje volt, és az Alpokban harcolt. A gőzös agyú, műkedvelő hadúr még arról is megfedekezett, hogy a magas hegység éghajlata júniusban is halálos veszedelmet zúdíthat a hóhatár fölé merészkedőkre. A szerencsétlen katonákat nyári felszereléssel hajszolta a három ezer métert meghaladó hegyfalakra.

Bár a józan mérlegelés sohasem volt a Duce erőssége, ekkora kudarcból okulhattott volna. Azonban négy hónap sem telik el, és a főparancsnok megdöbbenéssel új háborút indít. A következő célpont Görögország. A támadáshoz szükséges hídfő adott, hiszen az előző évben elfoglalták Albániát. Badoglio tábornagy és a vezérkar tisztjei már a hadművelet megtervezésekor figyelmeztetik a leselkedő veszé-

A hatalom csúcsán

lyekre. Mikor az exhadvezér ceruzája végigszánt a katonai térképen és berajzolja a fő csapás irányát, türelmesen elmagyarázzák, hogy a támadó csapatokat csak a völgyek mentén lehet felvonultatni és nem a hegygerincekre merőlegesen. Továbbá, hogy ésszerűtlen a hadművelet októberre történő időzítése is. A Balkán tele zord és a katonáknak nincs téli felszerelésük. Hiányoznak a hideg elviseléséhez szükséges bélelt hálószakok. Azonban felesleges minden szó, a Vezér akarata hajthatatlan. A görögök viszont kemény, vitéz ellenfeleknek bizonyulnak. Szívósan védik a határon kiépített Metaxas-vonal erődítményeit, sőt a didergő taljánok kellő elgémberedése után ellentámadásba mennek át. Albániába nyomulva már Durazzót, az olasz utánpótlás legfontosabb kikötőjét fenyegetik. A katasztrófát a vezérkar csak csapaterősítés bevetésével tudja elhárítani. A front végül stabilizálódik, és bekövetkezik a róka fogta csuka szituációja. A kis Görögország patthelyzetbe kényszerítette a hétszerte nagyobb, fegyvercsörtető Itáliát. A pácba került szövetségest Hitlernek kell kisegítenie. 1941 áprilisában Bulgária irányából megindulnak List vezérezredes páncélosai, és lerohanják Görögországot. Krétát Göring ejtőernyősei szállják meg, a Luftwaffe pedig súlyos csapást mér a szigetet evakuáló brit hadiflottára. Mussolinit aligha vigasztalja a germán fegyverek segítségével kivívott keserves diadal, hiszen ő az Akropoliszra olasz trikolorot kívánt tűzteni. Amennyiben maradt volna némi kritikai érzéke, tartózkodna a további hadművele-

tektől. Az ítélőképességét mind jobban elvesztő diktátor nem okul a kudarcokból. Tökéletesen képtelenné válik a katonai erőviszonyok reális mérlegelésére.

Már Görögország megtámadása előtt folyamatosan unszolja a líbiai olasz sereg parancsnokát, Grazianit, támadja meg az Egyiptomot birtokló angol haderőt. A marsall kitarotán ellenkezik, mert tisztában van azzal, hogy serege nem megfelelő fegyverzetű, hadianyagkészlete szűkös, utánpótlása akadozik. 1940 szeptemberében végül jobb meggyőződése ellenére enged a Duce erőszakoskodásának. Ér el kezdeti sikereket, benyomul Egyiptomba, azonban Wawell brit tábornok keményen visszavág. Ellentámadása a téli hónapokban felmorzsolja az olasz hadsereg jó részét. A hadiszerecsét csak Rommel és a német expedíciós hadtest érkezése fordítja meg.

A következő másfél évben az afrikai fronton Mussolini csak névlegesen parancsol, mivel Rommel szuverén személyiség, szívesen mellőzi még a Wehrmacht vezérkarának intencióit is. Udvariasan meghallgatja a Ducét, azonban esze ágában sincs, hogy a műkedvelő stratégát főnökének fogadja el. Mint ismeretes, az afrikai háború 1943-ban tökéletes kudarccal végződik, és több százezer olasz katona kerül a szövetségesek hadifogolytáborába.

1943. július 10-én Alexander tábornok brit és amerikai hadseregei megkezdik Szicília előzőnlését. A száználmasan gyenge olasz hadsereg utoljára méri össze fegyvereit az ellenféllel, melynek letaglózó erejű mennykőcsapását a Duce hadüzenete idéz-

te fejükre. Mindössze tizenégy nap telik el, és a fasiszta hatalom legfőbb szerve, a Nagytanács leváltja Mussolinit. Régi riválisának, Grandinak lendületes tirádája a Vezér fejére olvassa bűneit. Mussolini uralmának gyengeségét jelzi, hogy egy spontánul kirobbanó palotaforradalom romba dönti. Felbátorodik a király is: Badoglio marsallt nevezi ki miniszterelnökké, és a Quirinale-palotából távozó, elcsapott Ducét őrizetbe veteti. Nincs látványos kommandóakció: egy tiszt és négy carabinieri elegendő az újrómiai birodalom detronizált urának lefűlésehez. Badoglio azonban hiába köt fegyverszünetet az angolszászokkal, ezúttal a sokszor segítségül hívott szövetséges, Németország ragaszkodik olasz barátjának megvédelmezéséhez.

Bár az Alexander tábornok parancsnoksága alatt álló nyolcadik brit és a hetedik amerikai hadsereg nyomasztó fölényben van, a félsziget kilométerről kilométerre való elfoglalása húsz hónapot igényel. Kesselring német tábornagy jó stratégia, és a félsziget domborzata kedvez a taktikus, jól megszervezett védelemnek. Bár huszonegy hadosztályának nagy része leharcolt egység, a vezér a veteránok tapasztaltságát kiválóan

gyümölcsözteti. A szicíliai gyors győzelemtől mámoros angolszászok Monte Cassinónál rádöbbennek arra, hogy a teuton-harcos kemény, szívós, veszélyes ellenfél.

Eközben Hitler, a hajdani tanítvány, majd később egyenrangú szövetséges, Mussolini atyáskodó protektorává válik. A Ducét gonddal és jól megválasztott tömlőcéből a gran-sassói hegyiszállóból az ejtőernyős fenegyerek, Otto Skorzeny kommandója szabadítja ki. A Führer által bátorítva és buzdítva megkísérli, hogy a német frontvonalától védett Észak-Itáliában újraélessze a fasiszta rendszert. A Salói Köztársaság néven megalkotott bábállam azonban életképtelen. Az ismét megszervezett olasz hadsereget a joggal gyanakvó németek oly megbízhatatlannak tartják, hogy még Wehrmacht-tisztek vezénylete alatt sem merik őket bevetni.

Mikor a vég elérkezik, és Mussolini Ausztriába próbál menekülni, német őrangyalain kívül fasiszta hívei is kereket oldanak. A hatmillió szuronyból egy őrnaszádnyi katona sem maradt, mely a Ducét a rá vadászó partizánoktól megvédelmezné. A visszavonuló gépkocsioszlopot vezénylő német főhadnagynak pedig esze ágában sincs, hogy emberei életét az olasz gerillák-

kal vívott tűzreban kockáztassa. Így kerül Benito Amilcare ádáz ellenségei, azaz a rá fenekedő olasz partizánok kezére.

A történelem igen szeszélyesen szolgáltat igazságot. Hitler és Sztálin elkerüli, hogy feje fölött bírósági ítélet törjön pálcát. A náluk lényegesen kevesebb vért ontó olasz diktátor viszont népe kezéből veszi át megérdemelt büntetését.

Az 1946-es nürnbergi perben a bíróság a háborús bűnösökre alkalmaz egy utólag fogalmazott büntetőjogi kategóriát. Ez az agresszív háborúk kitervelését és végrehajtását szankcionálja. Kétségtelen, hogy ennek a passzusnak az alapján Mussolinit bíróság elé állították volna. Viszont az olasz hegyvidéket uraló partizánosztagok vezetői jogosan tartottak attól, hogy a szövetségesek bírósága csak börtönbüntetést és nem halálos ítéletet szabna ki. Figyelembe kell vennünk, hogy a Duce balsikerű hadjáratai, melyek az ellenfeleknek viszonylag kis kárt okoztak, az olasz néptől több százezres véráldozatot követeltek. Ez tette morálisan indokolttá, hogy bűnösen felelőtlen vezére felett saját honfitársai ítélkezzenek.

Folytatjuk

Dr. Dániel József

Molnár lakozás

A fiatalabb nemzedék, de talán a régebben élők számára is érthetetlennek tűnhet a soraim elé biggyesztett cím, mely távolabbi múltunk egyik helyi – mára már elfelejtett – hagyományos szokását próbálja felidézni. Eltűnődhetnek sokan azon is, hogy mikor és hol volt a Bajával határos Istvánmegye névvel emlegetett, falucskává fejlődött település. Baja igyekezett bekebelezni ezt a lakóhelyet, de polgárai kitaróan őrizték önállóságukat. Végül sok huzavona után átcsatolták városunkhoz, mely intézkedést törvényesen csak 1893-ban hagyták jóvá. Baja egyik külső kerülete lett.

Hol is volt ez a városunkkal összenőtt, ezer szállal Bajához kötődő település? Nagyjából Szentistvántól délre, a Józsefvároستól északra: a Határ utca (mely még a hajdanai város északi határát jelentette, Baját választotta el Istvánmegyétől) a Dózsa György út és a Budai Nagy Antal utca, valamint a Duna felé húzódó területen. A magyarok, rácok és cigányok által lakott Istvánmegye népességének legtöbbször Bajára járt dolgozni. Leginkább gabonahombarokban és hajókon rakodómunkásként tevékenykedtek, a „hangászok” is a városba jártak muzsikálni. Sok dunai molnár

foglalkozású lakos élt itt. Amikor télen a hajózás megszűnt a Dunán, a molnárok bevontatták hajómalmaikat a Sugovicára.

A nehéz idénymunka után munkátlanná váltak az istvánmegyei vízimolnárok. Begubóztak, legfeljebb szükség esetén vállaltak napszámosságot. A módosabb hajómalom-tulajdonosok meg igazán valóra válthatták azt a közmondást, hogy munka után édes a pihenés. Ráérő idejükben szórakozást kerestek, ahol lehetett, főleg a kocsmákban. Azokból volt elég bőven Istvánmegyében – mint például a Fehérló vagy a Sas –, de Baján is. A mulatságok mulatsága a farsangi molnár lakozás volt valamilyen nagyobb vendéglátóüzemben vagy vendégfogadóban. Ezen a város notabilitásai is megjelentek, élükön a polgármesterrel, elfogadták a molnárok szíveslátását, és ott tartózkodtak, ha csak egy-két órányi időre is. A molnár foglalkozásuk bőkezűségükről voltak híresek, ezért az iparosok, kereskedők is kötelességüknek tartották a kuncsaftjaik mulatságán való részvételt. A lakozás előkészületei már jóval a rendezvény dátuma előtt megkezdődtek. A molnárlegények ünneplőbe öltözve, virággal díszített fehér köténnyel járták végig az is-

merősöket, a meghívandókat. Családjuk készült az új báli ruhák megvarrására, melyet a mamák és a gyermekek részére is megvarrtak, mert a kicsinyeket is elvitték a farsangi bálba. Folyt a sütés-főzés is, a famíliák a finomságokat magukkal vitték a mulatságra. Megtelt Baján az eszemiszom dínomdánomon még a Bárány Szálló is (ma a Tánacsics utcai Ének-Zenei Általános Iskola), másnapig mulatoztak. Megjelentek a táncvigalmon város fiatalurai is, akik megvették a bazárarut áruló kucséber összes cukorkakészletét, és szétosztották a táncolók között.

Megszűnt a vízimolnárság, megszűnt a molnárjólét, a molnár lakozás, mely feltehetően a régies „lakozik” (lakmározik) szóról eredeztethető. Elszegényedtek a híres, gazdag, jó módban élő dunai molnárok. Istvánmegye házaiban egykor a jólét és boldogság honolt, de felépültek a gőzmalmok – nem kellett már napokig a megörölt lisztre várni az örletőknek –, elmaradtak a vízimalmok kuncsaftjai, és a molnárok boldog önelégültségét a gondok váltották fel. Lassacskán elmaradoztak, majd véget értek a molnár lakozások is.

Bánati Tibor

Görbe Ferenc fotókiállítása

A fotóművész 70. születésnapja alkalmából képeiből augusztus 17-én reprezentatív kiállítás nyílt a Bérci-házban.

Idézet dr. Vajtai István megnyitójából:

Pincék, keresztek, Krisztusok és Golgoták gyülekeznek itt. Székérkerék és szövőszék, olvadó vas szikrafényei, abroncsok és dongák sorjáznak. És sokféle ember. Gyönyörű gyermekszemek, kucsmás kosárfonó, maszkás leány, vénséges és jószágos öregasszonyok. És mindezek „Görbéül” megcsinálva. Tipikusan, egyedien és fekete-fehéren is színorgiával.

Feri látásmódjában és ízlésvilágában valami utánozhatatlan belső rend feszül. A fény jelenlétében pedig szabadon dúskál az árnyékokban. Ez a karakterisztikus látásmód az ő alkotásainak letörölhetetlen anyajegye. Képei ezer közül is felismerhetők. És magukban hordoznak valami rendíthetetlen morális tisztaságot, amelynek „nem árt se nap, se szél”.

A kiállítás szeptember 30-áig 8-12 és 13-16 óra között tekinthető meg.

Tanárok – apák – fiúk – iskolák

Augusztus első napjai. A fullasztó hőségnek már nyoma sincs. Mintha sosem lett volna. Most éppen az eső permetez. A szél vadul nekirugaszkodik. Az éj sötétjében valahol egy nyitva felejtett ajtót csapdos konok következetességgel. Az asztalon papírhalomok – rendet kellene végre rakni. Az elmúlt hetek kánikulájában nemcsak a béresek nyakára ült fel Lackó. Elvetélt ötletek. Néhány vázlat. Régi és új fényképek. Pár lejegyzett mondat. Egykor gondolatébresztőnek tűnt. Eszembe jut valami... Valakiről, valahol leírtam valamit. Nosza neki, keresni! Feltűrom dobozaimat. Persze semmi. Már nem is tudom, hogy pontosan mit keresek, és persze marad az össze-vissza papírhalom.

A szél elállt. Az eső sem permetez már. A puha csöndben megszólalnak a tücskök. A pesti vonat most csattog át a Duna-hídon. Majd újra csak a tücskök zenélnék. Egy éjjeli lepke járja vergődő haláltáncát az asztali lámpa fénykoszorújában. Nagy rendező ez a tücsökzenés éjszaka. Egyszerre mintha keresni kezdték volna egymást a dolgok, hogy összetalálkozva, egymás mellé kerülve, történeteket kezdjenek mesélni. Régi történeteket, már-már feledett históriákat. Már elveszettek hitt emlékeket.

Aztán szíven üt egy mondat, amire a mi nap akadtam Publilius Syrus szentenciáiban: „Mí elveszett, keresheted, de vissza nem kaphatod.” Szíven üt, mert kezemben egy képeslap, talán a múlt század tízes éveiből. Rajta a felirat: Baja / Szent Antal utca / Polgári Iskola. (Két éve írtam róla a lap első oldalán, ahol e kép is szerepelt.) Ide járt két évet apám és majd' negyed század múltán én is. Igaz, akkor már bajai Központi Állami Általános Iskola lett a neve, amelyről ma már csak múlt időben beszélhetünk. Apám tanárai közül hárman – Balogh S. Károly, Hock Károly és Lukin Sándor – engem is tanítottak. Sőt Lukin Sándor mindkettőnknek osztályfőnöke is volt.

Édesapám bizonyítványait rakosgatom. Előttem csaknem az összes, 1916-tól. Megsárgult, itt-ott már szakadozott papírlapok. Mintha egy nagy keresztretjvényt fejtenék. Időrendbe rakom őket – vízszintes sorok. A függőleges sorok, ha nem is adják a megoldást, sejtetnek valamint. Valamit, amit ugyan a tények pontosan igazolnak, mégis mögöttük bújk meg a Valami. Ma, amikor az iskolák rentabilitását mérlegelik, és a nemzet napszámait sok helyütt ellehetetlenítik; egy újvidéki távirtda felügyelő öt gyermekével – a legkisebb még egyéves sincs – vagonlakóvá válik, mert magyarsá-

guk elválaszthatatlan életüktől. Kispesten kötnek ki, majd három év múltán már Baján vannak, mert ez a város közelebb van Újvidékhez – mondja nagyapám. Közben van egy kemény házépítési időszak a Korsós utcában, de ez már egy másik történet. Mindezek közben gondoskodnak a gyerekek folyamatos iskoláztatásáról. Miért? Olcsó dolog volna nagy szavakat keresni. Tisztességes dolog sem lenne kényelmes szobából, hosszú évek távolából mindezt megtenni. Csupán gondoljanak bele.

Iskolai értesítő
AZ ÚJVIDÉKI
R. K. ELEMI NÉPISKOLÁTÓL
A tanuló neve: *Balint Árpád*
Születési helye: *Újvidék*
Születésének ideje: *10. év. jan. hó. 10. nap.*
Vallása: *pk.* Anyanyelve: *magy.*
Mikor oltatott be utoljára: *1915* év.
Szülője (gyámja) neve: *Sándor*
A szülő foglalkozása: *Lávirtda felügy.*
A szülő lakhelye: *Új. városi. Post. 46.*

Apámat 1916-ban íratják be az újvidéki r. k. elemi népiskolába, ahol 1920. június 30-án végi el a IV. osztályt. Értesítőjében, csak érdekességgént, ilyen tantárgyak is szerepelnek: beszéd- és értelemgyakorlatok, magyar írás és olvasás, magyar olvasás (folyékony olvasás), magyar olvasás (tartalmi tárgyalás). Bizonyítványa hátoldalán ceruzás megjegyzés: „Bálint Árpád IV. o. végzett 19/20. tanévben. 1920/21. tanévben menekült Újvidékről a szerbek zaklatása elől”, alatta tin-

tával: „Kispesti m. kir. állami főgimnázium I. osztály felvételi vizsgálatán megfelelt. Kispest, 1921. VIII. 29.” Az 1922/23-as tanévben Kispesten, a polgári fiúiskolában folytatja tanulmányait, és 1924. június 28-án állítják ki a második osztályról a bizonyítványát, melynek a hátoldalán: „Felvétel a bajai polgári iskola / harmadik osztályába / Baja, 1924. szeptember 1. / Heckenshoffer Lázár / igazgató.”

A Baja Városi Polgári Iskola 1926. június 29-én állítja ki a negyedik osztály elvégzéséről szóló bizonyítványát – osztályfőnök: Lukin Sándor –, melynek hátoldali bejegyzése szerint 1926. szeptember 14-én „felvételt” a bajai m. kir. állami négy évfolyamos fiú felső kereskedelmi iskola I. évfolyamába. Itt tett érettségi vizsgát 1930-ban.

Majd eltelik egy emberöltőnyi idő. Hadsereges masírozni kereszttül-kasul, nemcsak Európán, és sokak számára az emberöltőnyi idő csupán emberéletnyi időt jelentett csak. Azután elcsendesült a világ, és annak az iskolának a falai között találok magam, ahol apám két évig tanult, és ahol az ott töltött hat év emlékezetesen szép része lesz életemnek. Pedig az 1949-1955 közötti évek nem volt könnyű időszak. Mégis, valahogy nem sokat éreztünk belőle. Én legalábbis nem. Otthon a tanárok megkérdőjelezhetetlenek voltak, s feltétlen tiszteletükre neveltek. Az iskolában a tudás becsületére, a tisztességre, őszinteségre, egymás megbecsülésére neveltek.

Emlékszem, egy cigány fiú került egyszer az osztályunkba, s mi elkezdtünk maximkázni. Játsoztak abban az időben a moziban egy szovjet filmet. Maximka volt a címe, mely egy néger hajósinaról szólt, akinek az életét a legénység pokollá tette. Egy osztályfőnöki órán Lukin tanár úr hosszan és komolyan arról beszélt, hogy nem a külső jegek alapján kell valakit megítélni, és képzeljük el, ha velünk is ezt tenné valaki... Egy életre megjegyeztem.

Lukin Sándor tanár úr három évig volt osztályfőnököm. Magyar irodalmat és nyelvtant, az ő szavaival élve, parasztnyelvtant tanított. Amikor a Toldit tanultuk, napokon át: Miklós a mezőn – tíz sor szótagolás, volt a házi feladata. Más. Betűrendbe szedte

Kelt *Baján*, *1926. évi június* *10. 20. en.*
Heckenshoffer Lázár
megb. igazgató.
Lukin Sándor
osztályfőnök.

Az 1926-ban végzett IV. polgári fiúiskolai osztály

Alulról a második sorban ülő tanárok:

balról a harmadik Hock Károly, középen Heckenshoffer Lázár igazgató.

Az igazgató balján Lukin Sándor osztályfőnök, jobbról a második Balogh S. Károly

az igekötőket: *Abba, egyre, alá, által... végig vissza, haza*; és be kellett vágni. Jegyre feleltünk belőle. Majd a használatát a következőképp demonstrálta: Volt egy összecukható kapukulcsa. Ez volt az igekötő. Egy nagy patkómágnese, mely az ígét jelentette. Ha a kulcsot a mágnes elé tette, az magához rántotta. Egybeírjuk, mondta. Ha mögé, elejtette. Különírjuk, jegyezte meg. Ha pedig egy könyvet tett a kulcs és a patkómágnes közé, a kulcs újfent leesett. Ha az igekötő és az ige közé egy szó kerül, különírjuk – mondta. Belénk vésődött.

Nagyon szépen rajzolt és írt, bár jobb kezének első mutatóujjperce egy gyermekkori balesete folytán hiányzott, mely aztán idők folyamán fegyelmező eszközzé vált. Ha a delikvens hibázott, a feje búbjára mért koppintással, kokszinak becézett dugóval, honorálta a tanár úr. Egy alkalommal – szülői

kérésre – megszüntetését jelentette be, ünnepelesen. Mire az osztály kórusban: dugót kérünk, tanár úr! Láthatóan meghatódott, és mindegyikünk kapott egy szeretet-kocszit.

Mikor nyugdíjba ment, elmagányosodott. Hites fordító is volt, szerb-horvát nyelven. Sokszor láttam: a posta régi, üvegtetős csarnokában az írópult két végén lévő sötétbarna asztalkák valamelyikénél ülve írja szép kalligrafikus betűivel az okiratokat, a fiáról mesélve mindenkinek.

Napi vendég volt az Uránia mozi – az sincs már – kilences erkélypályában. Volt, hogy mind a két, vagy vasárnapokon mindhárom előadást végignézte, s ha már unta az előadást, elővette zseblámpáját, és a *Muzsika* című folyóiratot olvasta.

A hófehér hajú Balogh S. Károly tanár úr rajzot és mértant tanított. Birodalma a rajzterem a rajzbakkal – mert az is volt az is-

kolának. Mértanórán, ha valaki túlfeszítette a húrt, jobb kezének két ujjával megfogta a páciens bal barkóját, kissé megemelte, s amikor az már kezdett emelkedni az ülőkétől, ugyanazzal a kézzel megkapta a maga, lefelé csúsztatott, legyintett „pofonját”. Az „ügy” ezzel lerendeződött, és soha senki sehova nem jelentgetett. Egy mondatára a mai napig hálásan emlékszem: Szorgalmi rajzom láttán jegyezte meg: „Ugye te nagyon szeretsz rajzolni.” Egy ilyen mondattól szárnyakat lehet kapni.

A szálfagyenes tartású Hock Károly tanár úr volt a harmadik tanárom, aki tanította apámat, s mivel jó tornásza volt, szívesen emlékezett rá a tanár úr. Volt egy hatszögletesre gyalult keményfa botja. Végével koppantva a földet, ütötte az ütemet a menetgyakorlatoknál. A mikor vonalba kellett rendeződni a tornateremben, s rendszerint görbe lett az egyenes vonal, úgy tudta a parkettán, a sor előtt vízszintesen eldobni a botját, hogy a sor mindjárt kiegyenesedett, pedig lábat sem ért.

Később, évek múltán gyakorta láttam jellegzetes alakját feltűnni a bajai utcán. Már régen nyugalomba vonult, de tartása még mindig a régi. Megismert. Ha találkoztunk, kedvesen elbeszélgetett velem. Rendszerint hazáig kísérhettem. Ott lakott az Arany János utcában – az sincs már meg. Egy idő után nem mutatkozott többet. Azt mondják, megtört, és nem akarta, hogy úgy lássák.

Ők hárman voltak számomra a folytonosság, a bizonyossága annak, hogy ami érték volt, az továbbra is az marad. Az, hogy felnézhettünk apáinkra, abban nekik is részük van, és talán mi is megkaptuk tőlük azt, amiért talán a mi fiaink is felnéznek majd ránk, szerény reményeink szerint.

Eltelt az éjszaka. Már világosodik, és én végiggondoltam majd' száz évet. Akár egy időutazás. Bejhatom a füzetem. Valóban rendet kellene rakni, és nemcsak az asztalomon.

Bálint Attila

Gellért püspök és a Jóisten

Az Európa-szerte bekövetkező jelentős gazdasági, társadalmi és politikai változások, a hatalmi és katonai viszonyok átrendeződése, a kereszténység körében a világ-vég-váró kiliaszta vagy millenarista elképzelések elterjedése következtében az ezredforduló idejére a teológiai-filozófiai irodalom mélypontra jutott, általános gondolkodásbeli meddőség jellemezte, jelentős hittudományi művek nem keletkeztek. Ebben a szellemi vákuumban új és újjáéledő eretnek tanok jelentek meg, amelyek közül hazánk-

ban a dualista jellegű, szentháromság-tagadó bogumil tanok hirdetői jelentették a fő veszélyt. Ezt a világi hatalom is észlelte: István király okleveleit „az isteni teljesség” vagy „az egy és oszthatatlan Szentháromság”, illetve „az Atya, Fiú és Szentlélek nevében” fohással kezdi. A fiához, Imre herceghez intézett *Intelmeiben* padig figyelmezteti őt: „Ha valaha a hatalmad alatt akadnának olyanok – ami távol legyen –, akik a Szentháromságnak ezt az egységet megosztani vagy kisebbíteni, avagy na-

gyobbítani próbálják, tudjad: azok az eretnokség kútfejeinek szolgálai, és nem az anyaszentegyház fiai.” És ekkoriban tűnt fel Magyarországon a velencei származású, rendkívül művelt, magas tudományos felkészültségű, önmagával és másokkal szemben is szigorú erkölcsi követelményeket támasztó szerzetes, Gellért, akit István király fia nevelőjévé majd marosi (csanádi) püspökké nevezett ki. A szent életű férfiú, felismerve a hazánkban jelentkező eretnokség jellegét, azonnal sorompóba lépett ellene.

Sajnos a Szentháromság értelmezésére és védelmében írott műve, „Az isteni örökségről” (*De divino patrimonio*) elveszett, vagy lappang. Tanításai mégis rekonstruálhatóak. Korunkra maradt ugyanis egy másik műve, a *Deliberatio supra hymnum trium puerorum*, amely segítségünkre lehet ebben.

Az *Elmélkedés a három ifjú himnuszáról* című művében Dániel próféta könyve 3. fejezetének 57-65. versét elemzi. A történet szerint Nabukodonozor babiloni király a bálványimádást megtagadó három zsidó fiút tüzes kemencébe vetette, akik ott az igaz Isten dicsőítésére és magasztalására szólították fel – himnuszt zengve – a világ minden teremtményét. E himnusz első kilenc verse a tárgy tehát, de ez a néhány sor lehetőséget teremt Gellért számára, hogy teológiai és filozófiai felfogását szinte teljességében kifejtse.

A himnusz szerkezetéből és tartalmából következően két alapproblémát kell megválaszolni, az egyik ontológiai jellegű, az Isten dicsőítésére felszólítottak, „Isten valamennyi teremtménye” hogyan viszonyulnak a Teremtőhöz; a másik gnoszeológiai jellegű, hogyan képes az ember (esetünkben a kemencébe vetett három ifjú) megismerni az Istent, mindenek teremtőjét. Gellért filozófiája magától értetődően vallásos objektív idealizmus, azaz feltétlenül vallja, hogy a szellemi princípium (Isten) léte megelőzte az anyagi világ létét. Isten maga volt az ősegyesség, hirdeti Dionysios Areopagiteshez hasonlóan. „Az Istenség teljességét azért mondják egynek, mert megszámlálhatatlan... Tudni kell pedig, hogy az egy a szám »magva«, nem pedig szám. Ezért az Isten bölcsessége mérhetetlen. Mindazonáltal egynek mondjuk – hogy árnyaltabban elemezzük a dolgot –, mert ő egyetemlegesen minden az egynek mint egységnek a kitüntetett volta révén, és visszafordíthatatlanul okozója a mindennek és az egynek. Ugyanis nincs semmi olyan létező, amely ne foglalná magában az egyet, de amiképpen minden szám egyszerre magában foglalja az egységet, és ezt az egységet mondják kettőnek is, tíznek is és félnek, harmadnak és tizednek is, úgy minden és mindennek a része magában foglalja az egyet, és minden csak az által létezik, hogy egység. De – mint hallottad – az ő bölcsessége mérhetetlen” (Ps 146, 5). (A „numerus”-nak, a számnak – szerintünk – a „nummus”, a pénzdarab adott nevet, és nagy száma folytán ruházta rá ezt az elnevezést.) Isten tehát úgy van benne a számban, mint a szám forrása, de mégis megszámlálhatatlanul. Ugyanis önmagában eleve mindent egyformán meg-

előz és magában foglal. A teológia tehát az isteni totalitást – amelyet egyesek tearchiának óhajtanak nevezni – mint mindennek az okát dicsőíti az „egy” szóval, például egy az Atyaisten, egy az Úr Jézus Krisztus, és magát a Szentlelket egészen nyilvánvalóan az isteni totalitás oszthatatlan egységének nevezik. Az elsődleges szellem teremtet tehát mindent, „ami formát ölt ugyan, de még sincs benne e formában”, ugyanakkor „mindent betölt, mindenben és mindentől fogva van, ő maga az egész.” Kifejti, hogy a filozófusok közép (medium) fogalmától távol áll az általa képviselt közép fogalma, amelyben Aristotelésre céloz, aki szerint az első, középső és utolsó viszonylatában a közép olyan indító, amely maga is indíttatik. Gellért azonban Maximus Confessorra hagyatkozva ezt úgy értelmezi, hogy Isten a világ létfolyamatában jelen van, és a teremtményeket fenntartja. Ebben nyilvánulnak meg Krisztus lényegi tulajdonságai, közvetítő-megváltó szerepe. Isten tehát a maga létteljességében ős-oka mindennek, ugyanakkor a maga teljességében mindenütt jelen van, jóllehet az ember számára felfoghatatlanul. Éppen ezért nem győzi – ugyancsak Dionysioshoz hasonlóan – halmozni a felsőfokú jelzőket, ha az istenségről van szó. „Ő minden nagyságrendnél nagyobb, vagyis abszolút nagyság, fenséges magasság, a legnagyobb létező erő, melyben benne rejlik a teljes felség, a tökéletes láthatatlanság, felfoghatatlanság, kifejezhetetlenség, a teljes anyagtalanság, a minden titoknál titkosabb titokzatosság.” Isten „mindenek fölött bölcs”, abszolút jó, a Szentháromság „teljessége természetfeletti” stb. A superprepozícióval összetett igék is rendszeresen valamiféle emberi képességet meghaladó, emberi felfoghatóságon túlmutató, e világi bölcsességen túlnövő cselekedetet jeleznek, hasonlóképpen a vele összetett jelzők és határozók. Bár Gellértnél – talán itáliai vehemenciájából következően – tömegével fordulnak elő a legkülönfélébb fogalmak kapcsán a felsőfokú és túlzófokú jelzők, itt mégis inkább Johannes Scotus hatására kell gyanakodnunk.

Isten természetes lényege, hogy láthatatlan, ámbár előtte semmi nem lehet elrejtve, ő a mindent átfogó bölcsesség stb. Ugyanakkor az örökkévaló Isten, aki maga az idők végtelensége és az örökkévalóság ideje, értelemszerűen nemcsak mindennek keletkezésének oka, hanem végcélja is, tehát „a kezdet, a közép és a vég az ő hatalma folytán van.” Gellért egész művén végigvonuló gyakorlata, hogy amit egyik helyen elmond az Atyaistenről, másutt azt ál-

lítja a Fiúistenről, Krisztusról, megint másutt pedig ugyanannak bizonyosságát fejt ki a Szentlélekről. A gondolatoknak ezzel az egymásra vetítésével próbálja kivédeni, hogy a Szentháromságot egymástól elválasztható funkciókra s ebből következően elkülönülő isteni teljességekre bontsák. Kiemeli, hogy „csak egyetlen lélek van: Isten. Ugyanígy kell értelmeznünk a teljességet is, noha azt mondjuk, hogy az Atya teljessége a Fiú, a Fiú teljessége a Szentlélek, az Atya pedig a tökéletes teljesség bennük és velük. Valójában tehát nem beszélünk három teljességről, hanem az Atya, a Fiú és a Szentlélek egyetlen teljességét hirdetjük, amely a teljes Szentháromság egysége. Katolikusok volnánk, ezért a Szentháromság egyazon lényegében nem engedünk megkülönböztetést, ellenkezőleg, hirdetjük oszthatatlan egységét.” (Hasonló megközelítést láttunk István okleveleiben és az *Intelmekben* is.) Isten tehát a transzcendentális ősegyesség, az ő létteljességéből részesedik minden, ami létezik, mert „minden tőle, belőle és általa van.” Miközben cáfolni igyekezik, hogy a Szentháromság tagjai külön-külön önálló istenségek lennének (tritheizmus), ki kell védenie azt a modalista herezisig visszavezethető álláspontot is, hogy a háromságban voltaképpen ugyanazon Isten három megjelenési formáját kell feltételezni. Ez az emberek számára felfoghatatlan Istenség csak a saját kinyilatkoztatásai révén ismerhető meg, s csak olyan mértékben, ahogyan kinyilatkoztat bizonyos tényeket önmagáról. Így az ókori zsidóság tudatában Teremtő Atya, a mindenség uraként perszonalifikálódott. Bár nyilvánvaló, hogy Gellért „az egy és oszthatatlan Szentháromságot” hogyan értelmezi, mégis – különösen akkor, amikor ószövetségi kifejezéseket, idézeteket, példákat értelmez, maga is az őseredeti Atyaisten képzetéhez tér vissza.

Ez a felfogás azonban, amely szerint minden, ami van, Istentől és belőle van, és kívül nincsen semmi, könnyen a pantheizmus útjára vezethet. És ha Isten „minden mindenkben”, ahogy Szent Pált, illetve Johannes Scotust követve Gellért is vallja, ezt a csapdát nehéz elkerülni. Elfogadja (a fent vázoltak ellenére) mondani valója érdekében azt az isteni munkamegosztást célzó, leegyszerűsítő egyházi felfogást, hogy az Atya a teremtő, a Fiú a megváltó, a Szentlélek pedig a megszentelő isteni személy. (Az elkövetkezőkben ezt az Atyaisten képet próbáljuk körüljárni, a Szentháromság további tagjait más tanulmányban kívánjuk méltatni.)

A *Deliberatióban* több helyütt elemez hosszabb-rövidebb passzusokat a *Teremtés könyvéből*, bár azt is kijelenti, hogy még nagyon sokat kellene erről – mármint a teremtésről – értekezni, amíg minden világossá nem válik. Az alapproblémát az okozza, hogy a *Genézisben* hogyan értelmezhető a tohu vabohu (abyssus), amely felett lebegett az Isten lelke a teremtést megelőzően. Ha káosznak fordítják, amelyből az Isten megalkotta a kozmoszt, hiányzik a lételőség mozzanata, ha pedig úrnek, semminek fordítják, el kell fogadni – ahogyan ezt a teológia tanítja –, hogy Isten a semmiből teremtette a világot. Mivel pedig a semmiből nem lehet valami, így hallgatólagosan azt kell feltételezni, hogy Isten mindent, ami van, önmagából teremtett, tehát minden magában hordozza isteni eredetét. Úgy tűnik, hogy Gellért vagy nem ismerte, vagy nem fogadta el Eriugenának azt az elméletét, hogy anyag a szellemi dolgok (mennyeség, minőség) találkozásából jön létre, ezért valahányszor ingoványos talajra téved, kijelenti, hogy „Isten a semmiből teremtett meg mindent”, s ezt tovább a dialektika eszközeivel nem boncolgatja, szerinte éppen ez – a kinyilatkoztatás – a dialektika csodája. Ez már az isteni filozófia része, amely emberi léptékekkel mérhetetlen és felfoghatatlan.

Isten az „elsődleges létező, az „elsődleges lélek”, a legszentebb, ő tehát a teremtő szubsztancia, tőle származik minden, ő a világmindenség, a föld, az égbolt és a csillagok, a vizek, tengerek, a lég és a szárazföld, az élővilág és az ember teremtője, a szelek, szellemek, pokol stb. alkotója. Mindenható és magasságos, végtelen irgalmú isteni felség.

Isten az örök fényesség, s mint ilyen, elképzelhetetlen és elmondhatatlan, szavakkal ki nem fejezhető egyedül igaz fény és önmagában elviselhetetlen ragyogás. Itt tetten érhető a dionysiosi negatív filozófia. Gellért ugyanis azt állítja, hogy „Isten tökéletes világosság és a legnagyobb homályosság”, majd kifejti, hogy Isten elviselhetetlen fényességének vakítását nem tudjuk elviselni, mert hozzá képest „minden más fény szurokfekete felhő és nedves szénából felszálló füst.” Isten az abszolút fény, így az ember számára felfoghatatlan, s nem a lényegét, hanem a felfoghatatlanságát illetően sötétség. Isten a kimondott szó által teremtette a világot. A kimondott szó benne kellett hogy foglaltasson a kimondóban, így őseredeti vele, kimondva teremtő erejű anélkül, hogy az eredeti változna, s ami kimondatott, végtelenül sokszorozódhat az eredeti fogyatkozása nélkül. (Valójában ez a kommunikáció természetes mechanizmusának és folyama-

tának ontológiai elvvé emelése.) Ószövetségi előzmények (pl. Ps 32, 6; 148, 5 stb.) után legegyértelműbb János evangéliuma: „Kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige. Ez kezdetben Istennél volt. Minden általa lett, és nála nélkül semmi sem lett, ami lett” (Jn 1, 1-3). Nem véletlenül ez a legtöbbet idézett szentírási hely Gellértnél. Az Ige Krisztus: ez „az ő egyszerű bonyolultsága”, a „mindent átfogó bölcsesség”, a „magasságos akarat megjelenítője”, ugyanakkor „az egész Istenség teljessége.” Krisztus a Verbum (Logosz), aki által Isten a létbe szólítja a nem létezőket. Az *Újszövetségben* ő „a fényességes kinyilatkoztatás”, amely által végbement a megváltás, s ennek Gellért legalább akkora fontosságot tulajdonít, mint magának a semmiből teremtésnek. Evidencia számára így az Atya és a Fiú egy-sége. (Nem harsogóan, de állást foglal az akkor még lezártak nem tekinthető „filioque”-vitában a filioque mellett. Következtesen hangsúlyozza, hogy a világ életre hívásakor szereplő Ige – Verbum – azonos Krisztussal, Mária fiával – így elkerüli az adopcionista herezis útvesztőjét is.) Mint térítőnek, prédikátornak és lelki embernek különösen fontos a Szentlélek kegyelme, de ez már átvezet a gnoszológia területére. Úgy tűnik, a Szentlélek az isteni létbőség kiáradása az emberi értelemben, amely felszentel, beavat s felvilágosít, miközben örök és felfoghatatlan; ő a Szentháromság összetartó ereje (ragasztóanyaga), a szent kenet birtokosa, amely felken a legrejtettebb isteni titkok megismerésére is, melyeket csak az ő „erejével töltekezve” ismerhetünk fel.

Etikai nézeteinek alapja, hogy Isten a legfőbb jó, aki mindent jónak teremtett, a rossz ugyanis nem teremtés – s ebben ismét csak Eriugena nyomdokain halad –, mert nem az Isten lényegében van, és nem az ő lényegéből fakad, hanem a hitehagyott angyal, a sátán találmánya. Az ember célja, hogy a jót felismerve a lélek hétféle ajándéka segítségével és az isteni kegyelem révén – amely nélkül „senki nem nyerhet semmi jót”, de amelyre minden istenfélő ember számíthat, mert „az Isten maga a szeretet” (1 Jn 4, 16) – Istenhez térjen. Esztétikájának alap gondolata is az, hogy Isten a kimondhatatlan abszolút szépség, akit általa teremtett csodálatos természeti valóságról kell az embernek felismernie. A teremtett világból következtetni lehet az alkotó végtelenségére, mérhetetlenségére, akinek szépségét csak az üdvözült lelkek foghatják fel a maga mélységében és teljességében. A belső ember letisztult látása vezet el oda, hogy vágyakozzék az Istenhez való visszatérésre.

A világi filozófiát, amelyet Isidorus Hispalensis alapján ő is három részegységre (fizika, etika, logika) tagol, mulandónak tekint, s maga határozza meg, hogy mit tekint „valódi filozófiának.” „Van egy olyan természet – írja –, amely minden fizikán felül áll, és maga az elsődleges fizika, akitől elválaszthatatlan a felülmúlhatatlan etika és a felülmúlhatatlan logika. A halhatatlan bölcsesség vértjével nem rendelkező csupasz filozófusok beszéltek ugyan fizikáról, etikáról, logikáról, de az igazi fizikát nem ismerték, a csodás etikáról nem tudtak, a felfoghatatlan logikát nem értették. De előtünk feltárta szellemével az, aki eljött megtapasztalni a mi halandó mivoltunkat, és etikussá tenni azt, ami korábban egyszerű volt, ámbár emberi. Az a fizika, amelyről mi beszélünk, a hatalmas Atya, akitől az örökkévaló Fiú származik; az etika ama örökkévaló Fiú, aki az Atyától származott, s szeplőtelenül lett érettünk emberre; szent és csodálatos volt, amíg az emberek szeme előtt, közöttünk élt e földön teszi mivoltában. A logika az Atyából és a Fiúból áradó Szentlélek, amely az apostolok révén megvilágosította az egész világot az imádandó Szentháromság megismertetésével, és rávezette a helyes vizsgálódás legtokeletesebb módszerére.” Az Atyaisten tehát Gellért misztikus értelmezésében ez a „természetfeletti fizika”.

Természetesen a választékos stílusú püspök számtalan olyan fogalmat alkalmaz Istenre, amelyek már nem a teológiai fejtegetések mélységéből erednek. A mindenség atyja, a teremtő mellett megjelenik a cselekvő alkotó, a legfőbb irányító, a *Szentírás* szerzője, a titkok felfedője, az áldás szétosztója, az igaz bíró, az égi orvos, az idő és az elemek ura. Minden vonatkozásában felbecsülhetetlen. Ő az igazság, a bölcsesség és a szentség teremtő lelke, az imádat egyetlen igaz letéteményese, az örökké áldott.

Olykor az ószövetségi kifejezések használatában triviális képek is megjelennek: a diadalmas Isten letöri a gonoszok szarvait, kiirtja az ördög gonoszságát, bár ember számára láthatatlan, mégis megjelenik ember képében is, a szamarat is szószólójává teszi, haragját csak a vízözön enyhítheti, áldozatul csak szarvval rendelkező állatot fogad el, ugyanakkor irgalmas is, aki értünk fiát is feláldozza (aki halálakor lelkét Néki ajánlja) stb.

Gellértnek az Isten és ember kapcsolatra vonatkozó ismeretelméleti nézetei a patrisztikai hagyományokra épülnek. Isten megismerésében – mint említettük – döntő az isteni kinyilatkoztatás, ám ez nem minden emberre terjed ki, hanem csak az erre

érdemesekre, akik maguk is törekszenek megismerésére. Az ember erényei által közeledhet Istenhez, akinek szent akarátát maradéktalanul végre kell hajtania, állhatatosan és szüntelenül dicsőíteni, felmagasztalni és áldania kell őt. Megnyilatkozik Isten hatalma, teljessége teremtményeiben, sőt az istenes emberekben (próféták, apostolok, igehirdetők stb.) is. Az isteni teológia megértésének képességéhez az aktív elmélkedő élet vezet el, és a lelki élet, amely eltávolodott minden testiségtől. A termékeny szemlélődés, a kifürkészhetetlen misztériumokon és a végső dolgokon való elmélkedés révén tárulhat fel a szentek előtt – akik közé a himnuszbeli zsidó fiúkat

is sorolja – a kinyilatkoztatás által az isteni bölcsesség mérhetetlen kincse. A megismerésnek ez a módja tulajdonképpen a dionysiusi (Platontól átvett) theoria módszere.

Gellért tehát valódi tudománynak az isteni sugallatú szent ígékben való elmélyedést, azok megértésére való törekvést és az így megszerzett tudás továbbadását, tanítását tekinti. Az elmélkedés akkor vezet el az isteni megvilágosodáshoz, ha az ember lelki-kívé „több, mint emberé”, a helyes életvitel és a meditáció révén alkalmassá válik az isteni kinyilatkoztatás befogadására.

Az első marosi (csanádi) püspök teljes Szentháromság-tanának bemutatásához természetesen a másik két isteni személy-

ről (Jézusról és a Szentlélekről) vallott nézeteinek elemzése is szükséges, melyekre – mint már említettük – majd más tanulmányokban kerítünk sort.

(Gellért idézett művének kritikai kiadása és magyar fordítása: Karácsonyi Béla-Szegfű László: *Deliberatio Gerardi Moresenae Aecclesiae Episcopi Svpra Hymnum Trium Pverorum Ad Isingrimum Liberalem*. Szeged, Scriptum K., 1999.)

Szegfű László

(Gellért püspök nagy valószínűséggel 990 évvel ezelőtt, 1018-ban érkezett Magyarországra. A katolikus egyház szentje, napja szeptember 24.)

A város első olvasóköre

170 éve alakult a Bajai Jótékony Olvasó Egyesület

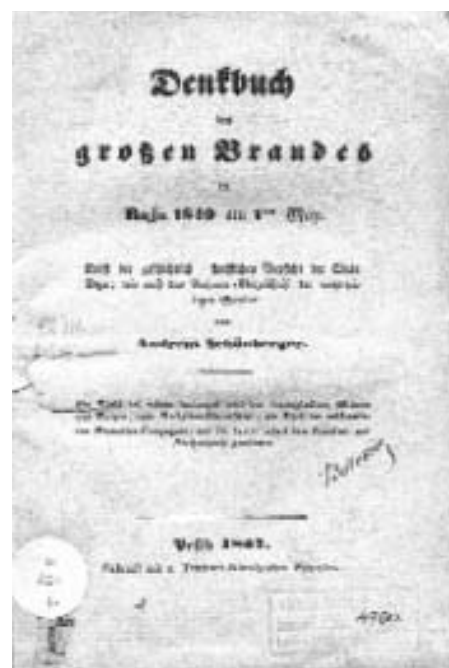
1838-ban arról írt a *Társalkodó* lap bajai tudósítója, hogy „Azon élethasznú tapasztalás, mely okok’ és okozatok’ viszontagságos láncza által századunkat tökéletesen meggyőzőe arról: hogy a’ polgári jólét’ ’s közboldogság’ kifejtése szoros kapcsolatban vagyon a’ közlélekkel; a’ diszesb városok’ polgárait, multnál sokkal derültebb korunkban arra ösztönzi, hogy inkább csengjenek a’ nemesb, szívet ’s lelket művelő és kedvderítő társas körök, mint némelly gyarlóbb lelkek’ álfényű hiúskodása után; mert azokban a’ közértelmesség, testvéri rokonérzet, csinos társalkodás, valamint mindeneget igazi világosságba ’s valódi egyensúlyba hoz: úgy szinte a’ józan ízlést, miveltséget, ártatlan felvilágosodást, és közérőt neveli. Ezen, minden nemesb érzelmű keblet hűn melengető igazság és meggyőződés által ihlettetvén Baja városának szebblelkű polgárai, szinte elhatározták magokat, folyó július 1ső napjától kezdve, hasonló mulatvaoktató, szívet ’s lelket egyiránt művelő, a’ munka után ártatlan időtöltést ’s édes örömköket szülő „olvasó egyesületbe” összeállani, mely egyszersmind üdvös irányaul, pénztárából teendő szegényi segedelmezések által, az emberbaráti szeretet’ szent kötelességét tűzvévén-ki”.

1838. július 4-én a Bárány szálló felső termében, amit a későbbiekben az egyesület számára béreltek ki, rendeztek egy több mint száz fős lakomát és ezzel hivatalosan is megalakult az egyesület. A Bajai Jótékony Olvasó Egyesület nem az első „olvasóköre” volt városunknak, az 1820-as évek végén a városban lakó nemesek már alakítottak egy kaszinót, amelynek erre az

időre szép könyvtára is volt. A polgárok azért alakították meg egyesületüket, hogy saját kaszinójuk legyen, ahol összejövetelleket szervezhetnek, vagy egyszerűen csak beszélgethetnek, játszhatnak egymással. Tagjairól szinte semmit sem tudunk, viszont fennmaradt az első tisztviselő kar névsora, mely a következő volt:

Elnök: Sámuel István, a város főbírója, elnökhelyettes: Lazárovics Dániel, pénztárnok: id. Schönberger András aranyműves, igazgatósági tagok: Benger János építőmester, tanácsnok, Kőmives Mihály, Kresztanics Károly, Nagy József, Novák József ácsmester, Petrovics István városi aljegyző, Petrovics György, Radulovics György, Rosenmann Pál városi rendes orvos, Stampfl József, Thür Jakab városi kultánácsnok, vaskereskedő, Zora György.

Ebből a névsorból csupán Thür Jakab (1789-1840) neve mond valamit, aki Türr István édesapja volt. Rajta kívül pedig id. Schönberger András neve érdemel még figyelmet, hiszen ő volt az, aki 1841-ben emlékkönyvet adott ki a bajai tűzkárosultak közül az árvák és özvegyek, valamint a polgárórság javára. A Pesten – hiszen akkoriban még nem volt Baján nyomda – kiadott *Denkbuch des großen Brandes in Baja 1840 am 1ten May* tehát a Bajai Jótékony Olvasó Egyesület szellemiségében született. Nemcsak a tűzvésznek és az azt követő adakozási és helyreállítási munkáknak állít emléket, hanem bemutatja a tűzvész előtti városi életet is. A krónikási hűséggel bemutatott események mellett a tűzvészről írt költeményeket is találunk a könyvben.

1841-ben sikerült újjáalakulnia az egyesületnek Jovanovits Pál buzgalmának eredményeképpen, de a szabadságharc bukása után a többi egyesülettel együtt az olvasóegylet is betiltották, hiszen sehol sem volt szabad a polgároknak gyülekezniük. 1848 előtt viszont még egy fontos dolgot sikerült az egyesületnek megvalósítania, felépítette saját székházát. Ez az épület a mai Duna Szálloda környékén lehetett, a Sugovica-part felől volt, s egykor a Vasárnapi Újság szép rajzot is közölt róla. Az épület felépítéséhez Baja város tanácsa ingyenesen bocsátotta az egyesület rendelkezésére a telket, mert az „A Város közdíszeré ’s a’ közmivéltség emelkedésére lett”. Ezenkívül még téglá és mész anyá-

got is kaptak a várostól, a többi költséget két forintos részvények kibocsátásából fedezték. A részvényeket elvileg visszafizette volna tagjainak az olvasó egyesület, de 1849-ben az egyesület vagyona elűszott.

Öt évvel később, 1854-ben kezdte meg újra a működését, „megszerzett magának egypár száz darab könyvet”. Ebben az időben a kaszinónak már több ezer kötetes könyvtára volt, viszont csak kevés tagja, s nem volt saját helysége. Ekkor vetődött fel, hogy az olvasókörral kéne egyesíteni. A *Vasárnapi Újság* 1859-es tudósítása szerint: „Ez eszme annyival inkább pártolókra talált, minthogy ez által a két társulat közt évek óta tartott surlódás megszűnven, különben is a társulat jövője biztosabb karba helyzetetesse szükségessé vált. Az akkori olvasó-köri el-

nök Kardos Dániel a kaszinó részéről könyvenyen megnyeretett, s rövid tanácskozás után az egyesülés határozatba ment”. Az egyesítést elősegíthette az is, hogy az olvasóköri elnöke ekkor kardosfalvi Kardos Dániel (1798-1858) bajai nemes volt. Az egyesítés után az „új” egyesületnek a neve „casino” lett, tehát a Bajai Jótékony Olvasó Egyesület beleolvadt a kaszinóba. Ez az oka annak, hogy az 1861-ben megalakult Bajai Polgári Olvasóköri csak részben utódja a Bajai Jótékony Olvasó Egyesületnek. Másrésztől egy teljesen új egyesületnek tekinthető, amelynek megalakulása már egy másik történet. Érdekes módon mégis története nagyon sokban hasonlít a Bajai Jótékony Olvasó Egyesületére, hiszen szintén a polgárok külön egyesületeként kezdte, de pár év múlva

ismét felmerült a gondolat, hogy a Nemzeti Kaszinóval egyesíteni kellene. Ezt az egyesítést akkor az olvasóköri tagjai megakadályozták, s így az még több évtizeden keresztül működhetett.

A Bajai Jótékony Olvasó Egyesületet is az a gondolat hívta életre, amit később a Bajai Polgári Olvasóköri folytatott, s amivel a *Vasárnapi Újság* már idézett tudósítója kezdte írását. „Egyre hangoztatjuk, s a ki a dolgok mélyébe lát, nem kételkedik rajta többé, hogy a magyart mellynek lételeté eddig, önerején kívül ősi intézmények biztosították, a jelen időben csupán miveltsége tarthatja fenn, csupán az, ha a szellemi téren kiküzdji magának az egyenrangúságot más nemzetekkel.”

Fábán Borbála

Türr István művelődéspolitikai tevékenységéről

(Részlet a *Vizsgádkodás* 1975. 6. és 1976. 1. számában megjelent tanulmányból)

Türr – élve a kiegyezés által biztosított amnesztia lehetőségével – visszatért Magyarországra. Az elsősorban katonai sikerek időszaka után életének új periódusa kezdődött el itthon. A széles látókörral, értékes tapasztalatokkal rendelkező Türr több területen igyekszik hazája hasznára válni.

Az első itthon töltött évek jelentős részében – a vízügyi, gazdasági kezdeményezések, vállalkozások mellett – Türr kultúrpolitikai tevékenységet fejt ki. A polgári fejlődés útján előljáró nyugati országok példáján okulva, a gyakorlati ember érzékével felismerte a felnőttek oktatásának fontosságát a nemzet előrehaladása szempontjából. Hazánkban – a tárgyalt időszakot megelőzően – az írástudatlanok és a csekély oktatásban részesültek helyzetével lényegében nem törődtek, pedig a kor igényei egyre nyilvánvalóbbá tették a kérdés megoldásának halaszthatatlanságát.

Igaz, kellő figyelmet a felnőttek oktatására fordítani aligha lehetett mindaddig, amíg a gyermekek kötelező oktatása is megoldatlan volt. Az első magyar felelős kormány közoktatásügyi minisztere, Eötvös József ugyan már korábban felvetette a képviselőházban a népoktatás szükségességét, javaslatát azonban lényegesebb változások nem követték.

Az ügy másfél-két évtized múltán sem volt időszerűtlen, sőt, rendezése egyre sürgetőbbé vált, a lemaradás pedig a nyugat-európai államok mögött e téren is növekedett. Az Eötvös szorgalmazásának eredményeként 1868-ben elfogadott XXXVIII. tc.,

amely hazánkban korszakot nyitva kötelezővé tette a 6-12 éves gyermekek iskolai képzését, reményt kelthetett a felnőttoktatás kérdésének megoldására is. Bebizonyosodott azonban, hogy a remény alaptalan volt, hiszen a népoktatási törvény következetes végrehajtása nem sikerült.

A felnőttek oktatásának állami eszközökkel való megoldása – legalábbis egyelőre – lehetetlennek tűnt. Utalt erre maga Türr is abban a felhívásában, amelyet Baján tett közzé 1868. szeptember 30-án: „Az állam nem képes arra, hogy mind azt, amit a népoktatás terjesztése igényel, közkieltségen eszközölje.” („Népoktatás” és „népnevelés” fogalom alatt Türr a felnőttek oktatását és nevelését érti.) E nagy lelkesedéssel fogadott felhívásban fejtette ki először elképzeléseit a „népnevelési szövetség” megalakításáról. Tervezete szerint az ország különböző részeiben megszervezendő népoktatási körök munkáját központi vezetőség irányítaná, s ennek programja jelentené az egyes körök működésének alapját. Úgy vélte, hogy különösen azok számára kell iktatást biztosítani, akiknek életkora 14-30 év között van, és iskolai tanulmányokat természetesen már nem folytatnak.

Óvatosságból szükségesnek tartotta hangoztatni: „A népoktatási körökből ki legyen zárva nemcsak minden vallási és politikai kérdés feszegetése, de általában minden vitatkozás, mely a néptanítási körön kívül esik, mert ez csak meghasonlást szül, s egyenest a Bábel-torony zavarához vezet az ismeretterjesztés minden haszna nélkül.”

Eötvös József, aki a kormányban most is a vallás- és közoktatásügyi tárca tulajdonosa, támogatta a tervet, s azonnal megbízást adott Türrnek a népoktatási szövetség megalakítására és körök szervezésére. Türr a reá jellemző lelkesedéssel kezdett a feladat végrehajtásához. Először szülővárosában, Baján sikerült létrehozni egy kis kört, s így alig három héttel a városban elhangzott felhívása után, október 20-án rövid megnyitó beszédével megkezdődött a hazai felnőttoktatás. A városháza nagytermében összegyűlt hallgatóknak a főgimnázium két tanára, Czirfusz Ferenc és Vidovits Bonaventura tartotta az első órákat. Ugyanebben az időben Kecskeméten, Szabadkán és más – elsősorban bácskai – helységeken is szervezték a köröket. Türrben a katona szólalt meg, amikor az oktatás programjába javasolta a katonai gyakorlatokat és a testedzést is, amelyeket ez időben hazánkban feleslegesnek tartottak. Véleménye szerint a népoktatási körök egyik feladata e téves nézet eloszlátása.

Türr, aki a szabadkőmíves páholyok létrehozásában is szerepet vállalt, ezek tagja is igyekezett a népoktatási körök szervezési munkájába bevonni, mert a páholyok működésének egyik fő iránya éppen a „közkerölésiség és a művelődés terjesztése”. A szervezés szerteágazó munkájában Türrnek főképpen Irányi Dániel nyújtott segítséget. Irányi a felnőttek oktatását elsősorban az állam feladatának ítélte, de a kérdés megoldásához a társadalom segítségét is szükségesnek tartotta. Türr is elen-

gedhetetlennek látja az együttműködést, azzal a különbséggel, hogy ő a társadalmi összefogás elsődlegességét vallotta, érezhetően Eötvös hatására, akit a bajai felhívásban is idéz: „Ha van feladata, amelynek megoldására az állam minden hatalma elégtelen – az a népnevelés; oly feladat ez, melyet csak a nép maga oldhat meg.”

Irányi, képviselői tekintélyét felhasználva, kezdettől fogva arra törekedett, hogy az országgyűléssel olyan törvényt fogadtasson el, amely az állam kötelességéként határozná meg a felnőttek oktatásának megszervezését és irányítását. Eötvöst a miniszteri tisztségbe követő Pauler Tivadar támogatja a tervet, igyekezetüket azonban nem kísérte siker, mert „A felnőtt személyek elemi oktatásának előmozdításáról” szóló törvényjavaslat, amelyet a kormány 1869. november 30-án terjesztett az országgyűlés elé, nem emelkedett törvénné.

A kormány által a felnőttoktatás céljára biztosított anyagi támogatás igen szerény volt, s e tény is hozzájárult ahhoz, hogy a nagy lendülettel megindult mozgalom országszerte, különösen a falvakban, fokozatosan lelassult. Türr és Irányi vezetésével a szervezést ennek ellenére folytatták. Kettőjük munkájának jelentősége akkor sem csökkent, miután Pesten 1870-ben megalakult a Népoktatási Központi Kör, mert a feladatok túlnyomó részét továbbra is ők végezték el. Türr lett a Kör elnöke. A fokozódó nehézségek miatti elkeseredésében tesz említést Türr arról a „megfoghatatlan és szegyenítő közönyösségről”, amellyel az értelmiség igyekezetüket kísérte. „Pedig – írja *A felnőttek oktatása érdekében* című kéziratában – valóban itt az ideje, hogy a fölvilágosultság e századában már egyszer mi magyarok is komolyan hozzáfogjunk más culturállamok példája nyomán az önműveléshez, hogy – minél többen egyesítve fillérjeinket – alkalmat nyújtsunk azoknak is a tanulásra, kik bármely okoknál fogva a rendes iskolázás áldásaiban nem részesülhetnek.”

A kormány és néhány szerv adományából, valamint a tagdíjakból befolyt összeget Türr több ízben 1000-2000 forint „előleggel” egészítette ki, hogy az oktatást zavartalanul folytatni lehessen. Türr támogatására szükség is volt, mert a tanfolyamok résztvevői számára ingyenesen biztosított tanszerek és tankönyvek megvásárlása, illetve elkészítése sok pénzt igényelt.

A Kör munkáját összefoglaló évi jelentések – a felmerült gondok ellenére – szép eredményekről számolnak be. Az általában 6 hónap időtartamú kurzusok résztvevőinek (gyári munkások, katonák, varrónők,

önálló iparosok, kereskedő- és iparostanulók, segédek, szolgák, napszámosok) nagyobb része megtanult írni és olvasni az egyszerű, többnyire erkölcsi tartalommal bíró olvasmányok alapján. A Kör működésének első tíz esztendejében csaknem 16 ezren vettek részt a tanfolyamokon.

Türr többször időt szakított magának arra, hogy a körökben legtöbbször erkölcsi témájú felolvasásokat tartson.

A felnőttoktatás lényegében általa létrehozott szervezetében Türr mintegy másfélkét évtizedig fejtett ki igen aktív tevékenységet. Ezt követően különböző jellegű megbízatai, vállalkozásai miatt egyre kevesebb időt fordíthat az őt, mint elnököt illető ügyek intézésére. Kapcsolata a Körrel nem szakadt meg teljesen, hiszen az elnökségi ülések egy részén megjelent, de a korábbihoz hasonló mértékben már nem vállalt tevékenységet.

Az 1902-1903-as tanévről kiadott jelentésben utoljára adott hangot annak a sajátos meggyőződésének, „hogy egyedül a műveltségben és az erkölcsben való haladás az a hatalom, mely a népjólét alapját megveti, s egész beteg társadalmunk helyzetét megváltoztatni képes.” Ebben a hitben kezdték meg működésüket a népoktatási körök, céljaikat azonban – mint írja – „csak kevesen értették meg, s azon kevesek nagy része is kidőlt immár a zászló alól, új erőket pedig megnyerni a mai közönyös és elanyagiasodott körünkben már alig sikerült, holott soha nem volt nagyobb szükség a mi munkánkra”. Helyesen látta meg, hogy a felnőttoktatás rendezésének „szükségessége a szociális mozgalmakkal napról-napra emelkedik és követelőbben lép előtérbe.” Elképzelései gyakorlatilag a munkásmozgalom művelődési-oktatási formáiban valósulnak meg.

A felnőttoktatás ügyében végzett munkájához szorosan fűződött az a törekvése, hogy a tudomány és kultúra eredményeit minden ember számára hozzáférhetővé tegye. Ennek érdekében alakította meg 1869-ben a Corvina Társulatot, amelynek célja az ismeretterjesztés. *A Corvináról* című könyvecskéje előszavában írja: „Terjeszteni az ismereteket azon körben, melynek arra legfőbb szüksége van, az intelligensebb embernek felemelni magához az ismeretekben nálánál alantabb álló polgártársait a közművelődés terjesztése által, ez az igazi demokratia, ez az igazi egyenlőségre törekvés.”

A Társulat több mint 30 kiadványt jelentetett meg és terjesztette azokat igen olcsó áron vidéken és a fővárosban egyaránt. E kiadványok képezték a megalakuló népkönyvtárak egyik részét. Trefort Ágoston

vallás- és közoktatásügy miniszter támogatásával működött az 1870-es években az a bizottság, amelynek feladata a népkönyvtárak megszervezése volt. Az elnöki tisztelet Türr töltötte be.

Türr az ország gazdasági életének fellendítését nem tartotta lehetségesnek a nevelés, a közművelődés, az erkölcs fejlesztése nélkül. Kivételes képességének, a jövőbe vezető reális helyzetfelismerésének bizonyítéka az is, hogy a gazdaság, a kultúra egységességét és kölcsönhatását vallotta.

Az általános emberi szabályokról, az erkölcsről, a munkáról sok cikket írt és több előadást, felolvasást tartott éppúgy, mint a művelődés fontosságáról. *Az emberi kötelességekről* című, 1871-es iratában örök erkölcsi-emberi szabályokat igyekszik megfogalmazni (ezt az írást is többször felolvasta a népoktatási körökben tett látogatása alkalmával.)

Ezekkel a kérdésekkel kapcsolatos írásai, előadásai is széles látókörről, gazdag ismeretanyagról tanúskodnak. A mindmáig figyelemre méltó, értékes gondolatok azonban utópisztikus, idealisztikus törekvésekkel keverednek.

Türr 1880 novemberében előadást tartott Franklin Benjamin életéről és tanairól. Előadásában – Franklin példája kapcsán – jó részt saját erkölcsi-emberi nézeteit foglalta össze. A munka, a szorgalom szükségességét és becsületét különösen hangoztatta. Idézzük az előadás néhány részletét: „A munka a jóllét szerzője! ... A rest oly lassan halad, hogy rögtön utoléri a szegénység ... a bor, játék, a lakoma csak növelik szükségleteinket és fogyasztják vagyunkat... Nálunk, ha valakivel legalább fél órát el nem beszél az ember mindenféle üres dolgokról, sértve érzi magát az illető, pedig épen nálunk volna legnagyobb szükség a dologhoz látni, s hogy a munkánk után fennmaradó időt önművelésünkre fordítsuk.”

Előadását – az anyagi-politikai viszonyok figyelmen kívül hagyásával, túlfűtött lelkesedéssel – így fejezte be: „... az édesanyák s tanárok azok, akik a józan és férfias nevelés által a nemzet erkölcsi, szellemi és így anyagi jólétére nagy befolyást gyakorolhatnak és fognak is gyakorolni, (mert) attól függ Magyarország jövője.”

Kubatov János

(Hivatkozott tanulmányukban – Vizgaldalkodás, 1975. 6. és 1976. 1. sz. – a szerzők bőséges jegyzetanyaggal jelölték forrásaikat és azok leelőhelyét. Az augusztusi és e havi számunkban közölt részletek esetében – lapunk jellege miatt – ezek közlésétől szíves engedelmükkel eltekinttünk.)

Bécs ostroma, az oszmánok hanyatlása

A császárváros, Bécs meghódítása, és ezen keresztül az egész Európa fölötti uralom megszerzése régóta dédelgetett álma volt az Oszmán-török Birodalom mindenkorai uralkodóinak. Ennek ellenére a történelem során a törökök mindössze kétszer tettek kísérletet a birodalmi székhely bevételére: először a török állam fénykorában, I. Szulejmán idejében (1529-ben), majd 1683-ban. Végeredményben mindkét ostrom sikertelen maradt, ám ez utóbbi, épp 325 évvel ezelőtti esemény világtörténelmi jelentőségűnek bizonyult: a török Bécs alatt elszenvedett veresége indította el azt a másfél évtizeden át tartó visszahódító háborút, amelynek végén Magyarország nagy része megszabadult az évszázados oszmán uralomtól.

Előzmények

Az oszmánok állama a 17. század derekán kilábalni látszott több évtizedes válságából, miután a Köprülü dinasztiából származó, egymást követő nagyvezírek kemény kézzel rendet teremtettek a gazdaságban, és keleti irányban sikeres hódításokat is folytattak. Azt már kevesebben látták, hogy az ún. Köprülü-restauráció reformjai nem voltak kellően mélyrehatóak, és a birodalom nem tudott a Nyugat-Európában időközben lezajlott gazdasági és társadalmi fejlődéshez felzárkózni, ráadásul haditechnikája és hadszervezete is elmaradt a nyugati hatalmakéhoz képest. Igaz, hogy a hosszú békeidőszakban ez nem derülhetett ki, hiszen a vasvári béke (1664) óta nem volt komoly harci konfliktus Bécs és Isztambul között.

1676-ban IV. Mehmed szultán új nagyvezírt nevezett ki Kara Musztafa személyében, akit kortársai pénzéhes és zsarnoki természetű embernek írtak le, és aki fiatalon a szultán bizalmi emberének számított. Hatalomra jutásával az oszmán állam újból agresszív külpolitikába fogott, és hitt abban is, hogy megszerezheti a „németek aranyalmáját”, Bécsset is. (Egyes mementók szerint Bécsben a maga számára külön szultánságot akart volna létrehozni.) Optimizmusát elsősorban az táplálta, hogy téves következtetést vont le Thököly Imre magyar kurucvezér katonai és politikai sikereiből. A Királyi Magyarországon az 1664 után tapasztalt általános elégedetlenséget és a protestánsok üldözését kihasználó felvidéki gróf ugyanis kurucokból álló irreguláris seregével is uralma alá tudta hajtani a Felvidék jelentős részét, ahol tö-

Kara Musztafa oszmán nagyvezír

rök jóváhagyással 1682-re önálló, vazallus fejedelemséget hozott létre. Thököly eredményeit a Porta egyértelműen I. Lipót császár és a bécsi udvar gyengeségének tulajdonította. Valójában azonban Bécs azért nem számolhatta fel gyorsan Thököly eleve gyenge lábakon álló fejedelemségét, mert haderejének nagy része a birodalom nyugati felében hadakozott a XIV. Lajos francia királlyal rendszeresen kiújuló háborúkban. Kara Musztafa viszont úgy ítélte meg, hogy a Thököly körüli diplomáciai bonyodalmak – 1682-ben I. Lipót engedelményeket tett a magyaroknak, erre a Felvidék egy része elpártolt a kuruc fejedelemtől – jó ürügyet jelenthetnek egy új háború kirobbantására, amelynek során a Habsburgokat végleg kiűzheti Magyarországról, és ennek megkoronázása lehetne Bécs bevétele. Abban is bízhatott – részben joggal –, hogy a Habsburg-uralommal elégedetlen magyarok jelentős része is a törökök mellé áll, egy – török fennhatóság alatt létrehozandó – újraegyesült Magyarország reményében.

A császári udvar nem kívánt háborúzni, és az oszmán készülődés hírére Isztambulba küldték Alberto Caprara tábornokot azzal, hogy „akármilyen conditiók alatt a török Porta elméjét csendesítse meg”. A fennálló béke meghosszabbítása helyett a követ levelében már csak a következőket írhatta a császárnak: „Ha erem minden lüktetésével egy-egy levelet írhatnék, csakis azt mondanám mindig és mindig, hogy Felségednek nem marad hátra más, mint a kardhoz nyúlni... Semmi kilátás a békére...”

Bécsnek így nem maradt más hátra, mint a háborúra készülődés, először a diplomácia segítségével. A császári diplomáták előbb sikeresen megnyerték III. (Sobieski) János lengyel királyt a törökellenes szövetség ügyének, aki lengyel és litván seregének létszámát jelentősen megnövelte, és Bécs ostroma esetére katonai segítségnyújtásra kötelezte magát. Ennél is nagyobb diplomáciai eredménynek számított a korábban francia-barát politikát folytató Bajorország megnyerése; Miksa Emánuel választófejedelem némi anyagi kárpótlás fejében ugyancsak támogatást ígért. Rajtuk kívül még Szászország csatlakozott a törökellenes koalícióhoz. Brandenburg megnyerése viszont egyelőre nem sikerült, a feltörekvő porosz állam uralkodója, I. Frigyes Vilmos inkább a francia szövetséget preferálta, s majd csak a felszabadító háborúk során csatlakozott a török ellen harcolókhöz. A szövetségeket XI. Ince pápa is megerősítette, sőt jelentős pénzszeggel támogatta is.

A Kara Musztafa által vezetett sereg létszáma vitatott; a teljes oszmán haderő mintegy 230 ezer főből állhatott, de ennyien bizonyosan nem vettek részt a hadjáratban. 1683. március 31-én mintegy 168 000 fő gyűlt össze Drinápolyban, de ebben a számban nemcsak a reguláris haderő értendő. A török sereghez csatlakoznia kellett a vazallus fejedelemségek (a krími tatár kánság, Havasalföld, Moldva, Erdély és Thököly felső-magyarországi állama) által küldött segélyhadaknak is. A sereg május 3-án érte el Belgrádot; itt nevezték ki Kara Musztafát a hadjárat vezetőjének (szeraszkirnak), és a szultán maga itt is maradt a hadjárat ideje alatt. A törökhöz csatlakozó Thököly abban bízott, hogy sikeres hadjárat esetén mostani, bizonytalan fejedelemségét egy török védnökség alatt álló önálló magyar királyság fölötti uralomra cserélheti – már csak ezért is Bécs ostromát javasolta a nagyvezírnek, és azt kérte tőle, hogy a török hadak lehetőleg minél kevesebbet tartózkodjanak Magyarországon, mert ezeket a területeket maga szeretné hódoltatni. (Apafi Mihály erdélyi fejedelem hozzá képest meglehetősen kelletnél vett részt a hadjáratban, katonái komoly hadműveletekben nem is vettek részt.)

Eközben a császári hadvezetés is kísérletet tett a magyar haderő kiállítására, de a dunántúli és alsó-magyarországi nemesek inkább Thökölyhez csatlakoztak. Esterházy Pál nádor a következő tartalmú kiáltványt tette közzé: „Hogy így Isten áldásából igaz Magyar szível lélekkel mehessünk Vérün-

Lotharingiai Károly

ket, s Országunkat szomjúhozó Török igája alól alól szabadítsuk föl, egyet értvén kegyelmes Urunk ö Fölsége, s több körösztény hazánk segítségére jövő sok szép hadakkal...” Szavainak optimizmusa ekkor aligha tűnhetett indokoltnak, Magyarország felszabadítására ekkor még senki nem gondolhatott komolyan. A lassú és körülményes seregszervezés eredményeként a magyarországi vármegyéből és az osztrák területekről mintegy 20 000 ember gyűlhetett össze – főképp a végvári katonákból és földesúri magánhadseregekből.

Bécs ostroma

A török sereg felvonulása nagyságához képest gyorsan haladt; egyedül az észéki folyami átkelés jelentett akadályt, mert a régi fahíd nem bírta a terheket, és újat kellett építeni. Ám a sereg még június folyamán elérte Székesfehérvárt, az utánpótlási vonalak biztosítása miatt pedig július 1-jén körbezárta Győrt, bár a vár ostromába nem fogott bele. (Tata, Pápa és Veszprém védői feladták a várakat, amelyet formálisan Thököly fejedelemségéhez csatoltak.) A császári hadak újonnan kinevezett főparancsnokának, Lotharingiai Károlynak – miután a szövetséges haderő egyelőre nem érkezett meg, és nem volt még világos a törökök hadicélja sem – ekkor mindössze kb. 40 000 katona állt rendelkezésére, ám ők is meglehetősen szétszórtan állomásoztak. Károly megkísérelte a török fősereget eltéríteni sejthető céljától azzal, hogy már június elejétől ostromolni kezdte az 1664 óta török kézen levő Érsekújvárt, ám Kara Musztafa ezt akciót figyelmen kívül hagyta, és tovább masírozott nyugat felé. Az osztrák határt az oszmán sereg már július 4-én elérte, és a török előőrsként működő krími tataárok be is törtek számos településre, ahol kegyetlenül fosztogattak és lemészárolták a védtelenül maradt lakosságot. Időközben Sopron is az oszmánok

kezére került, és a sokáig az ellenállás és behódolás között hezitáló dunántúli magyar főurak jelentős része Thökölynek esküdött hűséget. Köztük volt Batthyány Kristóf gróf is, akinek „árulását” nyugaton még propagandavers is megörökítette: „Te kétkulacsos Batthyány, / Alattomos cselszövő, / Királyoddal szembeszállni / Nem átszsz, te hitszegő. / A magyar: áruló, hitszegő, / Becsapja Istent s a világot, / Fegyvert fog, harcol s nem látja ő, / Hogy híren az árulás sebet vágott.” Valójában azonban a magyaroknak kevés választása volt; komoly haderő híján ellenállásuk értelmetlen lett volna, ráadásul egyelőre Bécsből is csak aggasztó híreket hallhattak.

1683 nyarán ugyanis már a török-tatár erők kegyetlenkedéseitől rettegett Bécs környéke. A Bécshez közeli Regelsbrunnál a savoyai dragonyosok harcba bocsátkoztak a krími tatárokkal, de súlyos vereséget szenvedtek Giráj kán seregétől; parancsnokuk, Savoyai Lajos (a későbbi törökverő, Savoyai Jenő bátyja) az ütközetben halálos sebesülést szerzett. Hainburg erődjé egy hétig ellenállt az ostromlóknak, de aztán a védők levágták a nagyvezír lába elé rakták. Világossá vált, hogy Lotharingiai Károly hadereje nem képes feltartóztatni a törököket. Bécsben pánik tört ki, és ebben a helyzetben a császár és udvartartása július 7-én elhagyta Bécset. A menekülés előkészítése olyan kapkodva folyt, hogy az útihintókat sem tudták időre felszerelni, így az uralkodónak és terhessége utolsó hónapjában lévő feleségének egy ideig gyalog kellett mennie. Az udvartartást és kormányhivatalokat a biztonságosabb távolságra lévő Passauba helyezték át, az Udvari Kancellária pedig Schärding városában működött tovább. Károly újabb vereségének hírére pedig mintegy 80 ezer lakos menekült el pánikszzerűen a fővárosból.

Mindazonáltal Bécs frissen modernizált, hatalmas védműveivel komoly erődítménynek számított, ráadásul a várvédők tüzéség tekintetében lényegesen jobban álltak az ostromlóknál, ugyanis Kara Musztafa igazán hatékony ostromlővegeket nem hozott magával, holott a török kézen lévő magyarországi erődítményekből a problémát megoldhatta volna. A másik, utóbb döntőnek bizonyuló hibát pedig azzal követte el, hogy miközben előhadai már július 12-én elérték a várost, az ostromgyűrű csak egy héttel később zárult be teljesen a város körül, és addigra sikerült a védelmet megszervezni. (Ráadásul az ostromgyűrű korántsem bizonyult átjárhatatlannak: élelmes kereskedők mindkét féllel tudtak üzleteket kötni, és a híreket is mindvégig sikerült kicsempészni az ostromlott városból.) A város védműveit az újolasz rendszer hagyományainak megfelelően nem meredek falak és tornyok képezték, hanem főleg széles sáncok és árkok rendszere, amelyek a lövésekkel és aknákkal szemben nyújthattak védelmet, másrészt biztosították azt, hogy a védők a támadókra a lehető legnagyobb tüzerőt adhassák le. Az ellenség összes előrenyomulási vonalának tűz alá vételéhez előreugró, hosszú szárnyú bástyákat építettek, sőt a belső terület tágítására ezekre egy ráadásépítményt (övpárkányt) is felhúztak. A bástyákat pedig egy befalazott sánc, az ún. kurtina kötötte össze. Miután ez számított a védmű legsebezhetőbb részének, ezért a bástya és a kurtina előtt egy kb. 20 méter széles és 8 méter mély árok húzódott, amelyet itt-ott vízzel is feltöltöttek. Ahol nem volt víz az árokban, ott ún. ravelineket (háromszög alakú, előretoolt falazott védműveket) helyeztek el. Elvben a bástyákról és a kurtináról a védők tüzésége a teljes várkerületet ellenőrizhette.

A városparancsnok az akkor 45 éves, tapasztalt hadvezérnek számító Ernst Rüdiger

Bécs városa és erődítményrendszere a 17. században

Ernst Rüdiger Starhemberg, Bécs védője

Starhemberg gróf volt, akinek eredetileg alig hatezer katona állt rendelkezésére, ám még az ostromgyűrű bezárulása előtt Károly a városba küldte a gyalogságát, és felfegyverezték a városban maradt céhbeli iparosokat és diákokat is, de így is összesen csak kb. 16 ezer fő várta a török támadást. A katonák zsoldjukat előre megkapták, amelyre egyrészt a pápai segély, másrészt a Bécsbe menekített magyar egyházi vagyon nyújtott fedezetet. Bécs elővárosait kiürítették és felégették. Valamennyi császári haderőt Bécsbe rendeltek, amelyek a Duna bal partján várakoztak Lotharingiai Károly parancsnoksága alatt. Az ostromgyűrű bezárulása után mintegy 90 000 fős török hadat lehetett látni a városból, s ez a haderő mintegy 23 km kerületű körív mentén ölelte körül a várost. A gyűrű bezárulása után a törökök azonnal hozzákezdtek az ütegállások és ostrommárkok kiépítéséhez. (A császárváros ostromának kezdetével egy időben Thököly kísérletet tett Pozsony bevételére, ám Lotharingiai Károly hamarosan kiszorította onnan, és a fejedelem a továbbiakban nem tudott török szövetségének komoly segítséget nyújtani.)

A város ostroma július 14-én kezdődött meg, miután a védők Kara Musztafa kapitulációra felszólítását elutasították. A török fővezér egyik hadmérnöke, Ahmed bej javaslatára főképp a vár délnyugati részén található Burg- és Löbl (Löwel)-bástyák lövetésére koncentrált, mert ezt ítélte a vár leggyengébb pontjának. Hatékony ostromágyúk hiányában a nagyvezír az ostromot főképp az aknászok, illetve árkászok segítségével kívánta megnyerni, amelyek révén a török janicsárok aránylag hamar a várfalak közelébe jutottak. A hatalmas tűzérési támadással kísért aknaháború mindkét fél számára hatalmas veszteségekkel járt, különösen olyankor, amikor sikerült rést vájni a védelmi rendszerbe. Ezen túl a dunai árhullámot ki-

használva török gályákról is tűz zúdult Bécs belvárosára. Roham rohamot követett, de a védők hősiességének köszönhetően a kurtina előtti járatot is csak augusztus 6-án kellett feladni. Innen a harc leginkább a Burg-ravelinnál folyt, amely lassan romhalmazzá változott. A városban vérhasjárvány tört ki, és egyre nagyobb gondot okozott az élelmiszer-tartalékok elosztása is. Szeptember elejére már csak négyezer harcképes férfi maradt a városban, és világossá vált, hogy a város elestét csak felmentő sereg megérkezésével lehet megakadályozni. Ez még akkor is igaz volt, ha tudjuk, hogy törökök vesztesége is elérte már a 40 000 főt, harci moráljuk is csökkent, és az élelmiszer-ellátással nekik is komoly gondjaik voltak.

Időközben azonban gyülekezett a felmentő sereg. Sobieski János már júliusban szervezni kezdte a seregét, amely nagyobb akadályok nélkül juthatott el a Duna térségébe, Bécstől északra. (Igaz, az eredetileg megígért 40 000 helyett csak 21 000 katonával érkezett, de így időben megérkezhetett.) A további szövetségesek, valamint Lotharingiai Károly birodalmi katonáival együtt mintegy 65 000 fős szövetséges haderő gyűlt össze (ebből kb. 30 ezer lovas). A főparancsnokságot a lengyel királyra ruházták, és megegyeztek abban, hogy az összes csapatot Tullnnál vonják össze, a Bécsi-erdőn keresztül közvetlenül vonultak Bécs felé. (Kara Musztafa újabb hibát követett azzal, hogy sem a dunai átkelést nem akadályozta, sem a Bécsi-erdő felé vezető utakat nem zárta le, mert úgy ítélte meg, hogy az ostromot a felmentő sereg érkezése előtt be tudja fejezni.) Szeptember 9-én a védők a Stephansdomból kilőtt rakétákkal igyekeztek felhívni szorult helyzetükre a figyelmet. Ezt követően a török haditanács úgy döntött, hogy az időköz-

III. Sobieski János lengyel király

ben észlelt felmentő sereggel szemben csak a török haderő egy részét vetik be (ez is mintegy 75-80 ezer embert jelentett), míg a janicsárokkal tovább folytatták az ostromot.

A felmentő sereg is szeptember 9-én kezdte meg előrenyomulását a Bécsi-erdőn át az előzőleg megállapított csatarendben: a balszárnyat Lotharingiai Károly, a centrumot Georg Friedrich Waldeck herceg, míg a legerősebb jobbszárnyat Sobieski vezette. A felvonulás a kiépítetlen útvonalak miatt annak ellenére is veszélyes volt, hogy nem ütköztek számottevő ellenállásba. (60 muskétás és olasz önkéntesek bevették az addig török által ellenőrzött leopoldsbergi kápolnát, ezzel biztosították a magaslatot.) Ugyanakkor az útviszonyok miatt a tűzérési nagy részét és a hadtápot is hátra kellett hagyni, így a katonák 2 napon keresztül étlen-szomjan masíroztak a város fölötti hegyekbe, ahová szeptember 11-én este érkeztek meg. A megérkező lengyel király innen letekintett az ostromlott városra, amiről utóbb így számolt be: „...először a török irdatlan nagy táborát és a távolban Bécs városát pillantottuk meg, de ahelyett, hogy mezők választanának el tőle, sokkal inkább erdők, szakadékok és egy nagyon magas hegy (a Nussberg) fekszik előttünk, amelyekről senki sem szolt egy árva szót sem nekünk.”

A törökök seregüket, amely nagyjából hasonló nagyságú volt, mint a keresztény szövetségeseké, a Duna és a Bécs folyó között állították fel. Szombatról vasárnapra virradt, amikor minden eldőlt.

A kahlenbergi ütközet

A szövetségesek a Kahlenberg lejtőjén épp tűzérési állások kiépítésén dolgoztak, amikor a Kara Mehmed pasa által vezetett török előretolt csapatok szeptember 12-én hajnali öt óra tájban megtámadták a császári előőrsokeket. A támadókat visszavetették, majd a felmentő sereg balszárnya azonnal támadásba ment át, melyhez hamarosan a centrum is csatlakozott. Az állásaikat csak később elfoglaló lengyelek csak déli egy óra körül avatkoztak a küzdelembe, de megjelenésük hírére Kara Musztafa katonáinak egy részét visszavonta. A lengyel nehézlóvaság (akkor őket hívták huszároknak) ellen küldött tatár segéderő eleve kedvtelenül harcolt a csillogó vértjeiben félelmetes látványt is nyújtó lengyelekkel. Egy török krónikás így emlékezik: „A gyaurok (...) osztályai sötétkék vértetükben viharfelhőkként tűntek fel a hegyoldalon. (...) Mintha fekete szurokláva folyt volna le a hegyről, hogy mindent, ami útjába kerül, agyonnyomjon és felperzseljen. Így támadtak azzal a szándékkal, hogy két oldalról karolják át az iszlám harcosait...”

A kahlenbergi ütközet

A lengyel nehézlóvasság rohamát nem is sikerült feltartóztatni, és a jobbszáron a török front – miután Lotharingiai Károly is jobbra vezette csapatait – összeroppant. A török balszárnny ugyan tartotta még magát, ám a csata lényegében eldőlt. Kara Musztafa egy utolsó kísérlettel ágyútűzzel igyekezett feltartóztatni a támadókat, de azok áttörték a török-tatár védvonalat, és egyenesen a nagyvezír táborát kezdték el rohamozni. Ez pánikot keltett a törökök soraiban, akik egy ideig elkéseredetten védelmezték a centrumot nagyvezír sátrával, ám hamarosan maga Kara Musztafa is futásnak eredt seregének maradékával együtt. Kara Musztafa állítólag kész volt a csatamezőn meghalni, ám végül engedett a rábeszélésnek, és elhagyta táborát Győr felé. (Előtte még számos foglyot megölték.) A kahlenbergi ütközetben a szövetségesek mintegy 2000, a törökök nagyjából 10 000 embert veszítettek. Bécs védőinek eközben a janicsárok több támadását vissza kellett vernie, miközben szorongó szemtanúi voltak a csata történéseinek is. Végül délután 2 órakor, amikor a törökök ellenállása már összeomlott, és a Badeni Lajos őrgróf által vezetett dragonyosok elérték a Schottentort, Starhemberg elrendelte a kitörést. Ekkor a két tűz közé szorult janicsárok is kénytelenek voltak elmenekülni, így a város 74 nap ostrom után felszabadult.

Ahogy az már lenni szokott, az eufóriába került győztesek hatalmas fosztogatásba kezdtek, annál is inkább, mert a törökök minden tartaléka, beleértve a fegyvereket és számos kincset is, a győztesek birtokába került. A mérhetetlen zsákmány nagy részére Sobieski tette rá a kezét. A lengyel király 13-án lépett be Bécsbe, bár a császári haderő egy része az ellenség azonnali üldözését remélte. Lipót császár a győzelemről értesülve másnap szállt hajóra, és 14-én részt vett a

Stephansdombban tartott hálaadó misén. A templom tetejéről pedig leszedették az 1529 (a város első török ostroma) óta díszelgő félholdat, mivel a törökök megszték azon esküjüket, miszerint sosem fogják lövetni a székesegyház épületét. A két uralkodó Schwechat közelében találkozott egymással, de találkozájukat beárnyékolta, hogy a harci dicsőség egyértelműen a lengyel uralkodóra esett a várost elhagyó császárral szemben. Törökellenes hadjáratukat aztán szeptember 18-ától kezdték újra.

A török vereség következményei

Bár Bécs sikertelen ostroma nagy presztízsveszteség volt az oszmánok számára, ebből távolról sem következett egyértelműen magyarországi uralmuk összeomlása. I. Lipót császár – aki egyelőre továbbra sem kívánt elhúzódozó háború folytatni – azonnal békeajánlatot küldött a Budára visszavonuló török nagyvezírhez, Kara Musztafa azonban ezt visszautasította, és lényegében ezzel a

*I. Lipót
német-római császár és magyar király*

döntéssel pecsételte meg a magyarországi török uralom sorsát, hiszen annak elfogadása esetén a hódoltság még évtizedekig is fennmaradhatott volna. A török nagyvezír bűnbakot is talált Bécs alatti kudarca Ibrahim budai pasa személyében, akit arra hivatkozva végeztetett ki, hogy elsőként menekült el a kahlenbergi csatáról. (Valójában épp ő volt az, aki figyelmeztette a keresztény felmentő sereg okozta veszélyekre.) Ám maga Kara Musztafa sem kerülhette el a sorsát; az újabb vereségek után decemberben Belgrádban megkapta a selyemzsínort a szultántól. (Érdekes, hogy amikor 1688-ban a császáriak egy időre bevették Belgrádot, a nagyvezír sírját kifosztották, és koponyáját Bécsbe szállították „örök emlékül” az 1683-as ostromra.)

A háború így folytatódott, de immár újabb keresztény sikerekkel: a törököt üldöző szövetségesek előbb október 9-én Párkány mellett verték szét az új budai pasa, Kara Mehmed által vezetett török sereget, majd mindössze négy napos ostrommal megadásra készítették Esztergom török őrőségét is. Thököly fejedelemsége szinte magától hullott szét; híveinek nagy része visszatért a császár hűségére. Az igazán lényeges fordulat azonban ezután következett be: XI. Ince pápa kezdeményezésére 1684 tavaszán megalakult a Szent Liga, amelyhez a Habsburgok, Lengyelország és Velence tartozott. (És legalább ekkora fegyverténynek számított, hogy a pápai diplomáciának azt is sikerült elérnie, hogy az oszmánokkal korábban többször is együttműködő Franciaország semleges maradt.) A szerződő felek megállapodtak abban, hogy egyidejűleg indítanak támadást az Oszmán Birodalom ellen: Lengyelország Podóliába és Moldvába tör be, a Habsburgok Magyarországon, Velence pedig a Balkánon támad. A hadjáratok ugyan nem voltak egyformán sikeresek, de a háromfrontos háború miatt a Porta Magyarországon képtelen volt kellően hatékony ellenállás kifejtésére. A törökök Bécs alatti veresége pedig arra ébresztette rá az európai nagyhatalmakat, hogy az egykor rettegett törökök már nem képviselnek legyőzhetetlen hatalmat, és az európai államok összefogása esetén a kontinens jelentős részéről történő kiszorításukra is esély kínálkozik.

Emiatt Magyarország területén egy másfél évtizeden át tartó, véres háború kezdődött meg, de ebben már jórészt a keresztény szövetségeseké volt a kezdeményező szerep, az Oszmán Birodalom defenzívába szorult. A háborút lezáró karlócai békével (1699) pedig Magyarország nagy része végérvényesen felszabadult a török uralom alól.

Dr. Mayer János

Maruzsa Zoltán könyvéről

Az osztrák külpolitika a szövetséges megszállástól az európai integrációig című könyv méltán keltheti fel a szűkebb történet és tudományos „szakma”, a tanárok és a szélesebb laikus érdeklődő közönség figyelmét. Már az elején érdemes leszögezni, igazi hiánypótló műről van szó. Közvetlen szomszédunk huszadik századi, tágabb értelemben vett, politika- és társadalomtörténetéről a nyolcvanas évek eleje óta nem készült igazán értékelhető összefoglaló munka. A könyv nem az egész huszadik század, pontosabban az 1918 után megszülető Ausztria történetét vázolja, hanem alapvetően a második újjászületés után, 1945-öt követően kialakuló, működő és valódi létjogosultságot szerző Második Köztársaság külpolitikáját mutatja be.

A leírt szöveg olvasása közben az elején és a végén támadhat némi hiányérzete az érdeklődőknek, hiszen a történeti bevezető lehetne picit részletesebb, segítő az ország rövid történetét nem ismerők orientálódását. Az Első Köztársaság elhúzódó folya-

matos válságának, a „konkurens fasizmus” és az Anschluss bemutatása tovább erősítené a könyv vitathatatlan újszerűségét és érdemeit. A befejezés esetében talán szokatlannak tűnhet a túlzott tömörség. Különösen az osztrák nemzettudatról szóló fejezet tenné szükségessé az 1945 előtti éra cizelláltabb megjelenítését. A nemzeti identitás gyökerei egyszerre jelentették a tartományi, monarchikus és tradicionális kötődést, éppen Ignaz Seipel kancellár a húszas években és később a karakteresen autoriter Engelbert Dollfuss rendszer fogalmazták meg először (az irodalom és értelmiség mellett: Zweig, Roth stb.) ennek tartalmi sokszínűségét. Természetesen az 1945 utáni „új” Ausztria nem nyerhetett legitimitációt a hivatásrendi államtól, de a tények rögzítése miatt a későbbi „G” munkacsoport több tekintetben támaszkodott a korábbi gondolatokra (Még, ha ez nem is tűnt szalonképesnek!) Az igényes és részletes, 3 fő fejezetre és 16 alfejezetre tagoló leírás megkövetelne egy nagyvonalúbb összegzést.

A számtalan újdonságot és egyéni szemléletmódot tükröző szempont felvonultatását a gazdag és tudatosan összeválogatott levéltári forrás és idegen nyelvű szakirodalom teszi teljessé. A magyar olvasókörzönség ilyen szerteágazó és plasztikus képet még nem kaphatott a hidegháború keményebb és puhább szakaszaiban egyaránt sikeresen politizáló, semlegességét tartalommal megóvni képes Ausztriáról, mely súlyos viták után az EU csatlakozást is jórészt közmegegyezésen keresztül teljesítette. Példaértékű az a politika egység, ahogy az osztrák politikai elit többsége a hón áhított államszerződés érdekében, az összes egyéni szempontot félretéve közösen ügyködött annak létrehozásáért.

Dr. Szatmári Péter

Dr. Maruzsa Zoltán PhD főiskolai adjunktus az Eötvös József Főiskola oktatója. Könyve a főiskolai könyvtárban működő HISZI-ben (Hallgatói Információs és Szolgáltató Iroda) megvásárolható.

Baján megint a hal körül forog a világ

II. Véndió Országos Hallakomák Versenye – 2008. szeptember 27.

Micsoda meglepetés! Megint halászlét főznek Baján! Ám ezúttal nem csak főzik halászlét, de sütnék is halat, sőt, halpörköltet is készítenek. A hallakoma szervezői Bajára várják a Magyarországon rendezett kistérségi és regionális főzőversenyek díjazottjait, de mellettük amatőr és profi szakácmesterek is kedvük szerint süthetnek-főzhetnek.

A II. Véndió Országos Hallakomák Verseny egyik szervezőjével, Martonosi Attilával beszélgettünk.

Az idei hallakoma miben lesz más, mint a tavalyi?

A rendezvény szerkezetében ugyanaz lesz, mint tavaly. Erősíteni szeretnénk a szakmai részt: a Türr István Múzeum munkatársainak segítségével kiállítást rendezünk, az idén tavasszal elhunyt neves néprajzkutató, dr. Solymos Ede csodálatos fotóanyagából válogatunk. Az Országos Hallakomák Verseny délelőttjén több gasztronómiai előadás is lesz az Ifjúsági Házban „A LÉ” *Halak és borok a terített asztalon* címmel. A fő téma a hal, mint szimbólum. A hal mint jelkép megjelenik a művészetben, az egyházi életben. A kiállítás és konferencia mellett csónakszép-

ségverseny is lesz. Természetesen idén sem maradhat el a borkóstolás, és ami meglepetés, lesz mézbirkózás is.

Milyen halételek készülnek a versenyen?

Akárcsak tavaly, a résztvevők idén is négy kategóriában mutathatják be főzőtudományuk fortélyait: bajai halászlé, egyéb halászlé, halpörkölt és sült hal kategóriában fognak versenyezni a Petőfi-szigeti országos hallakomán. A tavalyi tapasztalatokból kiindulva várható, hogy ezen a rendezvényen is ínycsiklandó ételek kerülnek majd terítékre.

Hogyan bírálják?

Halászlé esetében a színt, a küllemet, az állagot, az ízt, az illatot, a halhús ízét és konzisztenciáját, valamint az összbenyomást pontozzuk. Pörkölt és sült kategóriákban az ötletet, a témaválasztást, az étel találását, illatát, izharmóniáját, fűszerezését és az összbenyomást értékeli a zsűri.

Idén is pénzdíjas lesz a Véndió Országos Hallakomák Versenye?

Igen. Most is díjazni fogjuk a legjobbakat: kategóriánként az első három helyezett 50 ezer, 30 ezer, illetve 20 ezer forint pénzdíjazásban részesül.

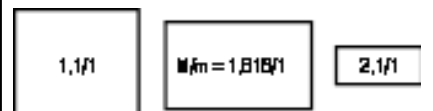
Kik vehetnek részt a hallakomán?

Bajára várjuk a Magyarországon rendezett helyi, kistérségi és regionális főzőversenyek díjazottjait, de amatőr és profi szakácmesterek is indulhatnak. Érdekesség, hogy ebben erősödni látszik a nemzetközi jelleg: ebben az évben már nemcsak Szlovéniából, hanem Erdélyből és Szerbiából is várunk versenyzőket.

Lőrinczi Csaba

Helyreigazítás

Lapunk augusztusi számában a *Formák és arányok világunkban* című cikk első ábrájánál a szemléltetésül bemutatott téglalapok oldalárányai sajnálatos módon eltorzultak. Az ábrán megadott számoknak megfelelő oldalárányú téglalapok helyesen a következők:

Olvasóink szíves elnézését kérjük.

Védendő védtelenek: a kacsafarkú lepke

A városunkban és a környékén virágzó növények között sebesen tovasurruló röptével tűnik ki az a kacsafarkú lepke (*Macroglossum stellatarum*), amelyet cikázó mozgása és nektárszerzési technikája alapján leginkább a kolibrizáshoz lehet hasonlítani. (Előfordult már, hogy egyes megfigyelők fogságból megszökött kolibrinek vélték.) Egyszerre csak – szinte a semmiből érkezve – jellegzetes lebegéssel felbukkan a virág előtt, amelyből ezt követően hosszú pödörnyelvével kiszivattyúzza a számára nagyon értékes energiaforrásnak számító nektárt, majd szemmel nehezen követhető (fényképezőgéppel pedig egyáltalán nem), elképesztően gyors és váratlan irányváltással tovább száll. Ha véletlenül fülünk mellett repül el, akkor hallani a szárnycsapásait keltező zúgó hangot is. Előzők alapján talán érthető, hogy a folyamatos és kiszámíthatatlan mozgás nagyban megnehezíti megfelelő minőségű kép készítését róla.

A kacsafarkú lepke szürkésbarna színű és rajta keresztbe futó, fekete színű vonalakkal tarkított elülső szárnyainak hosszúsága 1,8-2,3 centiméter közötti; a hátulsó szárnyak sárgásbarnák vagy narancsszínűek, szegélyükön sötétek. Testének feltűnő része a lapított formájú, két oldalán fekete-fehér színű, megnyúlt pikkelyekkel tarkított és széles szőrpamatban végződő potroha, amely megjelenésében farkokra emlékeztet (a névadás alapján valószínűleg kacsára hasonlít). Mindenesetre a megoldás láthatóan – mint a kolibrizáshoz – a repülés közbeni kormányzás kitűnő eszköze: jól megfigyelhető mindez, amikor szemvillanásnyi idő alatt lefékező, majd egy helyben lebeg a kiválasztott virág előtt. A lepke csápjai vaskosak, az ivarok hasonló színűek. A nőstény tojásait a rügyek, illetve a virágok közelébe rakja; az egy hét után kike-

Befékező szárnycsapásokkal, spirálszerűen feltekert pödörnyelvével feltűnik a lepke...

lő zöld színű – farkukon kék szarvacskával rendelkező – hernyók tápnövényül a galaj, a müge és a csillaghúr fajokat választják. Bábozódásuk a talaj felszínén történik, majd egy hónap múltán jönnek elő az imágók. A nálunk látható lepkék többnyire májusban Európa déli részéről érkeznek, és itt akár két nemzedékük is kifejlődhet. A második nemzedék példányai általában szeptemberben délre vonulnak (áttelelése Magyarországon nem jellemző), s itt lepke alakban vészeli át a nehezebb időszakot.

A szenderfélékhez (Sphingidae) tartozó zömök alkatú, kistermetű kacsafarkú lepke a család többi tagjától leginkább abban tér el, hogy nappal is repül (megfigyelhető esőben éppúgy, mint a nap legmelegebb óráiban). A család tagjainak közös, alkati sajátossága a keskeny szárny, illetve az áramvonalas és orsó alakú testfelépítés: mindezen jellemzők teszik lehetővé a nagy sebességű és kitűnő repülést, illetve a lebegő táplálkozást. A kacsafarkú lepke elterjedési területe kiterjed a Földközi-tenger medencéjére, Európára és Ázsiára. Legjel-

lemzőbb élőhelyei a rétek, az erdei tisztások, városi parkok és kertek. Tulajdonképpen bárhol számíthatunk felbukkanására, még a városi erkélyek korlátjaihoz rögzített muskátliadák előtt is. A megfigyelések szerint talán nem túlzó az a megállapítás, hogy a tölséres pártájú virágokat kedveli elsősorban. Gyakorisága ellenére érdemes figyelemben részesíteni és gyönyörködni benne, amint sajátos technikájával virágainkból táplálkozik.

Dr. Nebojszki László

...ezután a kiválasztott virág előtt lebegve, hosszú pödörnyelvével nektárt szívogat, majd villámgyorsan továbbáll

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, Bánáti Tibor, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László, Schmidt Antal

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számalszám: 11732033 20030119

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.